

A Nibelungok eredete

Avagy mi köze Wagnernek Izlandhoz és Magyarországhoz?

- Szakdolgozat -

Konzulens: Kircsi László

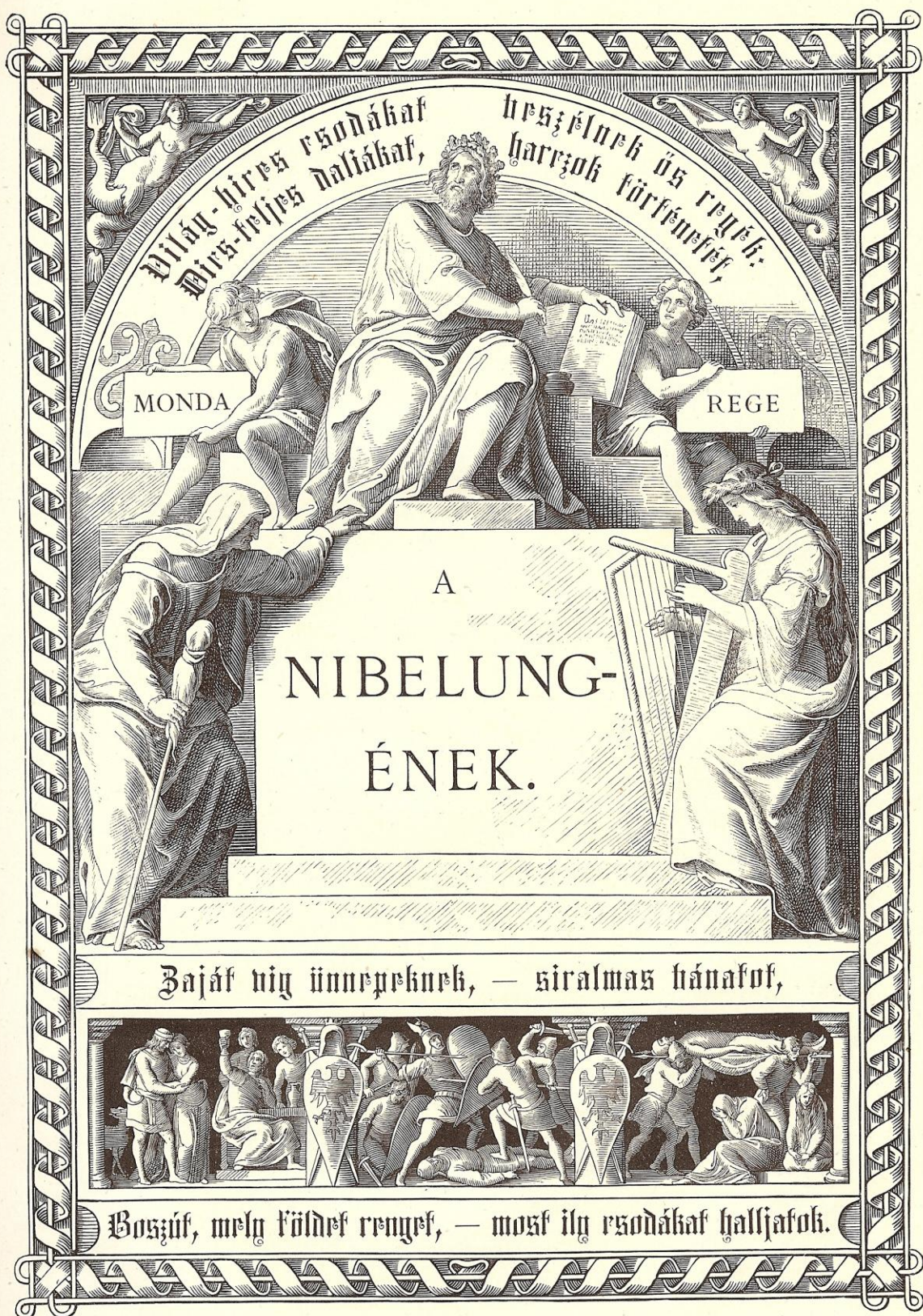
Egyetemi Docens

Készítette: Varga Ildikó

Énekművész-, tanár szak

Pécsi Tudományegyetem
Művészeti Kar

2008

Karlsfeldi Schnorr Gyula rajza.
Pest, Ráth Mór, 1868.

Mottó:

„Világ-híres csodákat beszélnek ős regék,
Dics-teljes daliákat, harczok történetét,
Baját víg ünnepeknek,-siralmas bánatot,
Bosszút, mely földet renget, most ily csodákat
halljatok.”

A Nibelung-ének
Ó-német hősköltemény
Fordította: Szász Károly
Pest, Ráth Mór, 1868.

Tartalomjegyzék

Bevezetés	6.
1. 1. A Wagner-operák mondai gyökerei a germán, kelta regékben és mondákban, különös tekintettel a Ringet megelőző művekre. Előzmények	7.
1. 1. 1. A témaválasztásról, avagy mi köze Wagnernek Izlandhoz és Magyarországhoz?	7.
1. 1. 2. A germán, kelta regék és mondák. Magyar vonatkozások	8.
1. 2. A Wagner-operák szövegekönyvei és a germán, ill. kelta mondák hasonlóságai és különbségei a mondai tartalom, ill. a jó és a gonosz harca szempontjából a Ringet megelőző művekben	11.
1. 2. 1. Az 1826-1850 között íródott Wagner operák keletkezésének és bemutatásának körülményei időrendi sorrendben, a befejezetlen ill. tervezett színpadi művek megemlékezésével	11.
1. 2. 2. A Wagner-operák és a mondák hasonlóságai és különbségei a mondai tartalom, ill. a jó és a gonosz harca szempontjából a Rienzi, a Bolygó Hollandi, a Tannhäuser, és a Lohengrin c. művekben	14.
A Nibelungok eredete	18.
2. 1. A Nibelung-ének eredete	19.
2. 1. 1. A Nibelung-ének eredete és a magyar történelemmel való kapcsolata a vonatkozó kutatások alapján	19.
2. 1. 2. A rúnák, mint az ógermán hitvilág emlékei. A rúnák és Wagner: A Nibelung gyűrűje c. tetralógiája szereplőinek és történéseinek kapcsolata	20.
2. 1. 3. A székely-magyar rovásírás. A rúnák és a rovásírás hasonlóságának bemutatása, néhány ránk maradt írásos forrás alapján	22.
2. 2. A Wagner: A Nibelung gyűrűje c. tetralógiája-Blum Tamás által fordított – szövegekönyvének, a Nibelung-ének XII., XIII. századi, Szász Károly tollából származó fordításának, és a régebbi, azaz: verses EDDA Tandori Dezső által fordított részleteinek hasonlóságai, és különbségei	25.
2. 2. 1. A Ring létrejöttének körülményei. Az 1846-1874 között keletkezett tetralógia keletkezésének és bemutatásának körülményei időrendi sorrendben, az 1846 és 1851 között íródott prózai művek megemlékezésével	25.
2. 2. 2. A Nibelung-énekről szóló források és az általuk létrejött Ring hasonlóságainak és különbségeinek bemutatása a Nibelung-ének XII., XIII. századi, Szász Károly tollából származó fordításának, a verses EDDA Tandori Dezső által fordított részleteinek, és a Blum Tamás fordításában megjelent Wagner: A Nibelung gyűrűje c.-a Ring teljes szövegekönyvét tartalmazó-műveinek alapján	30.

2. 2. 2. 1. A hasonlóságok és különbségek összevetése a három fent említett műben a mondai szerkezet és a szereplők szempontjából	30.
2. 2. 2. 2. A Ring szereplőinek és a műben fellelhető mondai motívumoknak hasonlatosságai, különbségei	36.
2. 3. 3. Richard Wagner drámai költeményének a mondákon túlmutató dimenziói	40.
 A Wagner-hősök, az izlandi sagák, és a dicső magyar múlt. Elmélkedés	41.
 3. 1. Pedagógiai kiegészítés. Színek és képek, Wagner: Tannhäuser c. operája: „Csarnok-áriájának” bemutatása, elemzése alapján	42.
3. 1. 1. A zene ereje. A zene pszichológiája.	42.
3. 1. 2. A zenei struktúrák. A struktúrák és a valóság kapcsolata.	46.
3. 1. 3. Észlelés és emlékezés. A zenétől az érzelmekhez.	46.
 3. 2. Színek és képek Wagner: Tannhäuser c. operája: „Csarnok-áriájának” bemutatása, elemzése alapján	47.
3. 2. 1. Mit keresünk a zenében? A zene hangulatbefolyásoló szerepe. A zene által életre keltett képek	47.
3. 2. 2. Színek és képek Wagner: Tannhäuser c. operája: „Csarnok-áriájának” bemutatása, elemzése alapján	48.
3. 2. 3. Óravázlat	50.
 4. 1. Függelék	51.
4. 1. 1. A kelta regék és mondák a folyószövegben nem szereplő csoportjainak részletes leírása a Germán, kelta regék és mondák-c. munka alapján	51.
4. 1. 2. A germán regék és mondák a folyószövegben nem szereplő csoportjainak részletes leírása a Germán, kelta regék és mondák-c. munka alapján	51.
4. 1. 3. Richard Wagner: Tannhäuser: „Csarnok-ária”. Fordította: Varga Ildikó	52.
4. 1. 4. A Tannhäuser témái	53.
 5. Az illusztrációk jegyzéke	53.
 6. Bibliográfia, diszkográfia	54.

Bevezetés

Amikor szakdolgozatom témáján gondolkodtam, egyvalamiben voltam mindössze biztos: abban, hogy olyan dologgal, vagy témával szeretnék foglalkozni, ami unikumnak számít. Wagner munkássága-, mint téma-egészen kézenfekvő volt. Nem csupán azért, mert ő az egyik kedvenc zeneszerzőm, hanem azért is, mert néhány éve magam is éneklek műveit.

Leírhatatlan érzés Wagnert énekelni. Földöntúli dimenzióba ragadja az embert.

Wagner zeneköltészete meggyőződésem szerint unikum, de róla írni,-hacsak nem talállok valamilyen érdekfeszítő témát-, majdhogynem hasztalan. Nálam sokkal nagyobb gondolkodók és zenetörténészek számtalan könyvet, esszét, tanulmányt írtak már róla, és zsenialitásáról.

Érteni és érezni Wagnert: hatalmas dolog. Ezt akkor is tudtam, mikor a Reykjavíki Opera meghallgatásán részt vettem és Wagnert énekeltem. Ortrud áriájának előadása (Entweihte Götter- Lohengrin, II. felvonás, 2. szín) azonban még csak megoldandó feladatot jelentett számomra. Nem tudtam azt sem, hogy Wagner és Izland nem csupán az én életemben kapcsolódik össze. Ott jöttem rá, hogy a német és az izlandi nép mondavilága közös töről fakad. Németországban járván találkoztam azzal a megbecsüléssel és megelőlegezett bizalommal, amit Izlandból való odaérkezésem váltott ki az emberekben, s amely akkor érthetetlen volt számomra. A német-izlandi barátság,-véltetően a közös gyökerek végett-, ma is élő valóság. Amikor először álltam az Izlandi Opera színpadán, három kultúra találkozott. A német, az izlandi és a magyar. Magyar emberként igen keveset tudtam Izlandról. Az ország azonban nem csupán elhelyezkedése, természeti kincsei, klímája, vagy történelmi hagyományai végett unikum. Elvarázsolt világ. A gleccserek, a gejzírek, az óceán, a ritka állatok (ott él a lundí, ami egy tengeri halászmadár, és a legtisztább vérvonalat megőrző, viking-eredetű pónifaj is), a hegyek, és a szigetek, mesebeli hangulatot teremtenek. Pingvellíren pedig, azon a történelmi helyen, amely az Észak-Atlanti-hátságon fekszik-, ami a föld alatt kettészeli az országot-, a világ első parlamentjét tartották. Míg ott éltem tudtam, hogy rendkívüli közeg és emberek vesznek körül, ezért igyekeztem megismerni mindent, ami néhány év alatt lehetséges volt. Az ott töltött idő alatt találkoztam először Wagnerrel és az ógermán mondákkal és azt hittem, hogy nem létezhet még két olyan különböző történelmű, hagyományú és tudatú nép, mint az izlandi és a magyar. Mikor hazatértem rájöttem, hogy a világtörténelem eseményei között ma már többnyire alig észrevehető, de bizonyítható összefüggések vannak.

Ezeket az összefüggéseket kerestem dolgozatomban. Nem volt célom Wagner, az izlandiak és a magyarok történetének minden összefüggésére rávilágítani, erre nem is lennék képes. De szerettem volna bemutatni néhány, általam csodának érzett tény és összefüggést, amely úgy, mint Wagner és Izland: elvarázsolt.

1. 1. A Wagner-operák mondai gyökerei a germán, kelta regékben és mondákban, különös tekintettel a Ringet megelőző művekre Előzmények

1. 1. 1. A témaválasztásról, avagy mi köze Wagnernek Izlandhoz és Magyarországhoz?

Richard Wagner életéről, munkásságáról, jelentőségéről igen nagyszámú és sok említésre méltó munka született a rég-, és a közelmúltban. A kötetek, tanulmányok, esszék, a kiváló előadások, hangfelvételek mind-mind bizonyítékai annak, hogy milyen jelentős helyet foglal el Richard Wagner művészete az egyetemes kultúrában. Ez olyannyira igaz, hogy egyesek a wagneri zenedrámát tartják a legtokéletesebb színházi műfajnak, mivel abban a dráma és a zene összefonódása mérhetetlen eszmei és zenei magasságokba tör.

Épp ezért meggyőződése, hogy nem kérdőjelezhető meg Wagner nagysága és jelentősége. Operái és zenedrámái az egyetemes kultúra részét képezik és bármely korszakot, irányzatot és bélyeget túlélnek. Nem elkoptathatók. Maradt azonban még néhány olyan terület, összefüggés, melyről még kevesen, vagy egyáltalán nem írtak. A következőkben feltárt tények és felfedezések a reveláció erejével hatottak rám és remélem, másoknak is érdekesek lehetnek. Visszatérve az alcímhez: „avagy mi köze Wagnernek Izlandhoz és Magyarországhoz?”.

Wagner és Izland kapcsolatára egy véletlen döbbsentett rá évekkel ezelőtt. Éppen Reykjavík felé utaztam, mikor is egy izlandi születésű barátnőm az ország mondavilágáról kezdett mesélni. Érdeklődve hallgattam, hiszen az ország és a kultúrája rendkívül egzotikus és izgalmas volt számomra: egy egészen más kultúrán nevelkedett és máshogyan szocializálódott ember számára. Tőle hallottam először az izlandi istenekről. Beszélt Logi-ról (ejtsd: Lojji) akinek neve kísértetiesen hasonlított Logé-éra (a Nibelungok egyik istenére), Fafnir-ról (aki a Wagner-Ringben Fafner), Sigurd-ról, akinek megfelelője szintén jelen van, sőt egyik főszereplője a Ring-nek Siegfried néven. Ezek az egyezések olyan nyilvánvalónak tündek, hogy azt gondoltam: ez nem lehet véletlen. Akkor még nem foglalkoztam ilyen behatóan sem az izlandi nép mondavilágával, sem eredetével, sem a Wagner-operák témaválasztásával. Így elmondhatom, hogy Izlandnak (sok egyéb mellett), ennek a hasonlóságnak: nevezetesen az izlandi és az ógermán mondavilág hasonlóságának, egyezésének, ill. közös gyökerének a felismerését is köszönhetem. A két nép-, az izlandi és a német- mondavilágának gyökerei tehát közösek. A regék és mondák azonban csupán az izlandiak és az írek életében (kelta mondavilág) maradtak meg ilyen tisztán és élően. Az előbbiek életében talán az izoláltság, az utóbbiakéban pedig talán a nemzeti összetartozás tudatának megtartása végett. És valószínűleg mindkét nép rájött arra, hogy a közös múlt és annak életben tartása erő. Olyan erő, amely a mi (értem ez alatt: a magyarok) kezéből mára már kicsúszott.

Az izlandi ember büszkén beszél arról, hogy Amerikát az általunk ismert felfedezők előtt Leifur Eiriksson (Leifur, Erik Fia) fedezte fel, aki fia volt Vörös Eriknek, Grönland felfedezőjének. Ebben oly mélyen hittek, hogy az erre vonatkozó írásos bizonyítékok, melyeket napjainkban találtak meg, csupán megerősítést jelentettek számukra.

Az általam választott téma: a Nibelung monda, a dicső magyar múlthoz is kapcsolódik Attila révén, ami megdöbbsentő volt számomra. Mert mi köze lehetne Attilának, a hun fejedelemnek Izlandhoz? Elképesztő ugyan, de az említett rege számos ponton kapcsolódik a magyar történelemhez, amely tényről a bizonyítékokat a továbbiakban szeretném feltárni. És ami talán

még izgalmasabb: hogy mi módon kerülhetett kapcsolatba az említett mondákkal Wagner, ill. mi indíthatta őt azok kiválasztására?

Ez a dolgozat nem hivatott arra, hogy minden egyezést és hasonlóságot bemutasson, de szeretnék rávilágítani néhány olyan érdekességre, amely (remélem) az olvasó számára is olyan lenyűgöző lesz, mint amilyen számomra volt.

1. 1. 2. A germán, kelta regék és mondák. Magyar vonatkozások

A germán és kelta regéket és mondákat sok forrás együtt említi. Annak oka azonban, hogy a kelták regéiről is szót szeretnék ejteni, természetesen nem ez. Wagner egy korábbi operájában és a Ring után keletkezett két zenedrámájában ¹ a kelta mondavilágot használja fel, egészen konkrétan az Artus király és a kerekasztal lovagjai-mondakör mondáit, amelyet a későbbiekben szeretnék részletesebben tárgyalni. Ahhoz azonban, hogy érthetővé váljék a két mondakör történeteinek Wagner művészetére gyakorolt hatása, először a két nép történeti fejlődését kell áttekintenünk, amely korántsem volt egyforma. A kelta nép törzsszervezetben élt hosszú időn keresztül, így még akkor is, amikor a görög-római rabszolgatartó társadalom már kifejlődött. A kelta törzsek nagy része Kr. után az első évezredben fokozatosan vette fel a keresztény vallást, és Nyugat-, Észak-, ill. Közép-Európában telepedett le. Az antik szerzők Kr. után az ötödik században kezdték emlegetni őket. Virágkorukban (Kr. Után 500 és 1000 között) Európa jelentős részét előzönlítették. Eljutottak a mai Franciaország területére, ahol egyik törzsük (a gall) meg is telepedett, elérték a Hispániai-félszigetet, a mai Magyarország területét és a mai Görögországot is. Egy részük a tengeren átkelve a Brit-szigeteken, ill. Kis-Ázsiában telepedett le. A törzsek egy része a Római Birodalom fennhatósága alá került, mások a germán törzsekkel folytattak harcot az életben maradásért. Az egyetlen független, kelta nyelvet beszélő, tehát ily módon életben maradt ország napjainkban: Írország. A kelta regéket és mondákat három fő csoportba osztották a kutatók. Az első csoportot az Írországi történetek, a másodikat a Walesi történetek, míg a harmadikat az Artus királlyal kapcsolatos regék és mondák alkotják. Lásd: Függelék: 1. Wagner mindhárom előbb említett operájának, zenedrámájának ² témái ez utóbbi mondakörből származnak. Az Artus király és a kerekasztal lovagjai-mondakör részei a következők:

Artus király színrelép

A kerekasztal lovagjai

1. Gawain és a zöld lovag

2. Hogyan szerzett magának Gawain feleséget?

3. Iwein lovag és Erek lovag kalandjai

4. Parszifál története

5. Lohengrin, a hattyús lovag

Artus király halála

¹ Gondolok ez alatt a Lohengrin c. operájára, mely 1845- és 47 között keletkezett, ill. a Trisztán és Izolda és a Parsifal c. zenedrámáira, melyek 1857-59, ill. 1877- 82 között keletkeztek.

² Lohengrin: opera, Parsifal: zenedráma, Trisztán és Izolda: zenedráma.

Trisztán és Izolda története³

Artus (vagy Arthur-az angol irodalom szerint) feltehetőleg valós személy volt, aki a VI. században élt. Nennius, a történetíró a IX. sz.-ban emlékezett meg róla. A monda a XII. sz.-tól került feldolgozásra francia, latin, angol, német és kymri⁴ írók, költők által.

Franciaországban Marie de France, Chrétien de Troyes, Németországban Hartmann von der Aue, Wolfram von Eschenbach, Gottfried von Strassburg énekelték meg Arthur kalandjait. A középkorba helyezett, feltehetőleg a német költők által feldolgozott mondák jutottak el valószínűleg Wagnerhez is, amelyek új köntöst öltöttek zenedrámaiban, operáiban. (Az erre utaló összehasonlítás a bevezetés 1. 2. 2. pontjában található.) Az említett költők más történeti korban: a lovagkorba helyezték Artus személyét, és ez a változat jutott el a középkori Magyarországra is. Az Artus-történetek szereplőinek nevei magyar oklevelekben is felbukkannak és egyes kutatók szerint: „a mondakör egy-egy motívuma talán hozzájárult a Toldi-monda kialakulásához.”⁵ A germánokról először Tacitus és Ceasar írtak részletesebben. A germán törzsek kultúrája sokban hasonlított a keltákra, de a keltákkal ellentétben ez a népcsoport jobban megőrizte nemzeti nyelvét. Ógermán eredetű nyelven pl. az osztrákok és a svájciak is beszélnek, de ami tán még fontosabb, hogy az izlandi, a svéd, a dán, a norvég, a holland, az angol, a fríz, és a flamand nép nyelvének gyökerei is ugyanebben az ősnyelvben találhatók. A legautentikusabb ógermán nyelvnek a kutatók az izlandit tartják, amit a többi, Izlandhoz közeli ország lakói (értem ez alatt pl.: a norvégok), ma is kitűnően értenek. A kelta és a germán népeknek a középkor első századaiban jelentős költészetük volt, amelyet a kereszténység felvétele után le is jegyeztek. Erre a latin betűs írás elterjedése adott lehetőséget. A történetek a XVIII.-XIX. század fordulóján kerültek ismét a tudósok látókörébe és meggyőződésük szerint az ő munkáiknak tanulmányozásával találhatott rájuk Wagner is. A középkori költészetén kívül a szájhagyomány is segített újra felfedezni a regéket. A germán mitológia legteljesebb formájában az északi germánok, így pl. az izlandiak körében maradt fenn. Két legfontosabb kézírata az ún. régebbi, vagy verses EDDA, amely 29, istenekről szóló hőséneket és mondát tartalmaz⁶, és amely egy ennél régebbi szöveg XIII. sz.-i másolata, ill. az újabb, vagy prózai EDDA.⁷ Az EDDA szó jelentését még nem sikerült megfejteni, de érdekes, hogy Izlandon létezik egy azonos szóalakú és kiejtésű női név. Az újabb, vagy prózai EDDA szerzője Snorri Sturlusson (1179-1241), a híres tudós, költő és államférfi. A két könyv összevetésével helyreállítható az északi germánok hit-, és mondavilága. A régebbi, azaz verses EDDA részeit a továbbiakban szeretném tárgyalni a Nibelung-ének Wagner tollából származó szöveggönyveivel, költeményeivel összevetve. Az ógermán regéket és mondákat négy fő csoportra osztja Dömötör Tekla, az általa szerkesztett: Germán, kelta regék és mondák c. munkájában. Úm:

³ Germán, kelta regék és mondák (Feldolgozta: Dömötör Tekla), Bp., Móra Ferenc Könyvkiadó, 1995, 2001- p. 192-220.

⁴ Wales egyik népcsoportja.

⁵ Germán, kelta regék és mondák. (Feldolgozta: Dömötör Tekla), Bp., Móra Ferenc Könyvkiadó, 1995, 2001-p. 12.

⁶ A Tandori Dezső és N. Balogh Anikó által rendszerezett és fordított EDDA 36 énekre oszlik.

<http://mek.oszk.hu/00300/00377>

⁷ Germán, kelta regék és mondák. (Feldolgozta: Dömötör Tekla, Bp., Móra Ferenc Könyvkiadó, 1995, 2001-p. 7.

1. Régi északi történetek istenekről és hősekről
2. Germán hősmondák (Középkori epikus költemények nyomán)
3. Honvédő hősök, harc az elnyomók ellen
4. Varázslók, tündérek, óriások. Lásd: Függelék: 2.

A régi történetek egy részét megőrizte a népi emlékezet (gondolok itt pl. a hableányokról szólóakra), egy másik része pedig olyan híres írók által vált hallhatatlanná, mint a Grimm testvérek, vagy Shakespeare.

Feltehetően sokan ismerik a Holle anyóról szóló mesét, amely történet egészében a germán népmondákban Holle asszony-címen található meg, vagy Hamlet, a dán királyfi hallhatatlan drámáját Shakespeare tollából, amely történet gyökere szintén az ógermán mitológiából ered.⁸ A második, azaz a Germán hősmondák-csoport tartalmazza azokat a Nibelung-mondakörből származó forrásokat, melyeket Wagner is felhasználhatott a Ringben.

A Nibelung-mondakör a legismertebb germán hőstörténet. A Nibelung-név eredetileg a kincset őrző törpék neve volt. Jelentése: a köd fia. Erre bizonyíték pl. a német „Nebel”-köd szó lehet, ill. az izlandi „ungur”-fiatal szó is.⁹

A mondát a három forrás, ú.m: a verses EDDA, a prózai EDDA, ill. XII.-XIII.-századból ránk maradt, szintén verses német hősköltemény (amely egy ismeretlen, Passau környékén élt költő műve), más-más módon dolgozza fel. A közöttük lévő hasonlóságok azonban történelmi tények is egyben. Gondolok itt arra, hogy Attila hun király, vagy épp Veronai Detre (más néven: Dietrich von Bern) mindhárom változatban szerepel.

A Nibelung-mondakör a középkori német epika szerint feldolgozott, XII.-XIII. századból származó változatának részei a következők:

A germán hősmondák

A Nibelungok

1. Hogyan átkozták el a sárkány kincsét
 2. Siegfried ifjúsága
 3. Kriemhild
 4. Siegfried halála
 5. Kriemhild bosszúja
- Hiltibrandi és Hadubrand
Walthari és Hiltigundi
Guðrun története

Beowulf története
Wolfdietrich
Amleth

Magyar, ill. izlandi vonatkozású érdekesség még az is, hogy a magyar Ildikó és az izlandi Hildigunnur, Gunnhildur név (az azonos név két változata) alakjai meglepő hasonlóságot

⁸ **Holle asszony. Amleth.** Germán, kelta regék és mondák. (Feldolgozta: Dömötör Tekla), Bp., Móra Ferenc Könyvkiadó, 1995, 2001, pp. 131-114.

⁹ Ensk- íslensk orðabók (Angol- izlandi szótár), Reykjavík, Izland, Orðabókútgáfan, 1996, p. 294.

mutatnak a Kriemhild névvel. A kutatók és az én meggyőződésem szerint is azonos az említett nevek gyökere, azaz: a Hilda név.¹⁰

Az eddig taglalt tények és tézisek feltárásával szerettem volna megvilágítani azokat a történelmi kapcsolatokat, amelyek a témaválasztásra ösztönöztek, s amelyek tanulmányozása Wagnernek is segíthetett zenedrámái-, operái témáinak kiválasztásában. Nem ezek lehettek azonban a kizárólagos okok, amelyek inspirálták. A továbbiakról a következő pontokban szeretnék beszélni.

1. 2. A Wagner- operák szövegekönyvei és a germán, ill. kelta mondák hasonlóságai és különbségei a mondai tartalom, ill. a jó és a gonosz harca szempontjából a Ringet megelőző művekben

1. 2. 1. Az 1826-1850 között íródott Wagner operák keletkezésének és bemutatásának körülményei időrendi sorrendben, a befejezetlen ill. tervezett színpadi művek megemlékezésével

Ahhoz, hogy érthetővé váljék a Ring-ig vezető út, meggyőződésem szerint feltétlenül át kell tekintenünk az előbb említett időszakban keletkezett operák születésének körülményeit.

1. Befejezetlen, ill. tervezett színpadi művek

1. Leubald. (Szomorújáték 5 felvonásban.)

1826-1828 között íródott Drezdában és Lipcsében, de zene nem maradt fenn, vagy a források szerint nem is íródott.

2. Schäferoper. (Goethe műve nyomán.)

Keletkezés: 1830 eleje, Lipcse. Befejezetlen, elveszett. Wagner a Vörös zsebkönyvben Schäferoper-nek, a Mein Leben-ben Schäferspiel-nek hívja.

3. Die Hochzeit. (Büsching, Ritterzeit és Ritterwesen nyomán.)

1832-ben Pravoninban és Prágában íródott.

A fennmaradt töredéket Rostockban, a Stadttheaterben adták elő 1933. febr. 13.-án.

2. A megvalósult álmok: a korai nagyoperák

1. Die Feen. (Carlo Gozzi műve alapján. Nagy rom. opera 3 felvonásban.)

1833-ban keletkezett Lipcsében.

Bemutató: München-1888,

¹⁰ **Ildikó:** germán eredetű név: a Kriemhilde név Hilde beczéséből alakult ki. Ildikónak hívták Attila hun fejedelem utolsó feleségét. A hagyomány szerint Attila a vele töltött nászéjszaka után halt meg vérömlésben. A nevet Arany János: Buda halála (1863) c. eposza tette ismertté. Manapság az egyik legnépszerűbb magyar női keresztnév. Hasonló név a **Hilda** is. A **Hilda**, a **Hildegárd** és egyéb holde-kezdetű, ill.-hilde végződésű (pl. Kriemhilde) nevek beczéséből kialakult női név. Az ófelnémet hiltje szó jelentése „harc, harcosnő”. Forrás: Csízio, avagy neves személyek és különös szavak magyarázata az esztendő minden napjára, Bp., Enciklopédia Kiadó, 2006, **Ildikó**-p. 90., **Hilda**-p. 334.

- Magdeburg-1836. márc. Wagner vezényelt.(A 4. színpadi mű.)
2. Das Liebesverbot.(*A szerelmi tilalom. Shakespeare: Szeget szeggel nyomán. Nagy rom. vígopera 2 felvonásban.*)
1834-ben Rudolstadtban és Magdeburgban íródott.(Wagner 5. színpadi műve.)

3. Befejezetlen, ill. tervezett színpadi művek

6. Die hohe Braut.(*A rangos menyasszony. Nagyopera 5 felvonásban.*)
H. König műve nyomán.
1836-Königsberg, 1840-Párizs, 1842-Drezda.
Kittl zenésítette meg.
Bemutatója Prágában, 1848-ban.
7. Männerlist ist grösser als Frauenlist.(*Vígopera 5 felv.-ban.*)
Magyar címe: A férfiu furfang nagyobb a nőinél, avagy a boldog medvecsalád.
1838-ban, Rigában született a librettó és mindössze 2 zeneszám készült el. Az is elveszett.

4. A megvalósult álmok: a nagyoperák

3. **Rienzi, der letzte der Tribunen.**(*Rienzi, az utolsó tribun. Nagy tragikus opera 5 felvonásban.*)
1838-szöveg. Mitau és Riga. Wagner saját szövege.
1840-zene. Riga és Párizs.
Bemutató: Drezda, Királyi Színház. 1842. okt., Reissiger.(Wagner 8. színpadi műve.)
4. **Der fliegende Holländer.**(*A bolygó Hollandi. Romantikus opera 3 felvonásban.*)
1841-szöveg. Meudon. Wagner saját szövege.
1841-zene. Meudon és Párizs.
Bemutató: Drezda, Königlich Sächsisches Hoftheater. Wagner vezényelt.(A 9. színpadi mű.)

5. Befejezetlen, ill. tervezett színpadi művek

- A Hollandi munkálatai alatt 2 befejezetlen mű született.
1. Die Sarazenin.(*A szaracén nő. Opera 5 felv.-ban.*)
Csak a szövegkönyve maradt ránk. Wagner saját szövege. Nem zenésítette meg.
2. Die Bergwerke von Falun.(*A faluni bánya. Opera 3 felv.-ban.*)
A szöveg töredéke maradt ránk. Nem került megzenésítésre. Wagner saját szövege.
Mindkét befejezetlen mű 1841 körülből származik.

6. A megvalósult álmok: a nagyoperák

5. **Tannhäuser und der Sängerkrieg auf Wartburg.**(*T. és a wartburg- i dalnokverseny. Nagy romantikus opera 3 felvonásban.*)

1842-43 szöveg. Aussig, Teplitz és Drezda.

A szerző több változtatást eszközölt 1847-ben, 1859-ben, 1861-ben, Drezdában, Párizsban és Münchenben.

1843-zene.

1844-ben, 45-ben és 61-ben újabb változtatások.

Bemutató: 1845-Drezda.

1847-Drezda.

1861-Párizs.

1867-München.

Az első 2 bemutaton Wagner, a 2.-on Dietz, a 3.-on Bülow vezényelt.(A 12. színpadi mű.)

6. **Lohengrin.**(*Romantikus opera 3 felvonásban.*)

1845-Marienbad, Drezda-szöveg.

1846-1848, Drezda-zene.

Bemutató: 1850-Grossherzogliches Hoftheater, Weimar.(Nagyhercegi Udvari Színház.)

A bemutaton Liszt Ferenc vezényelt.

A nyitányt Wagner is vezényelte 1848. szeptemberében ugyanott egy hangversenyen.

(Wagner 13. színpadi műve.)

7. Befejezetlen, ill. tervezett színpadi művek

A Lohengrin munkálatai alatt több mű szövege is megszületett. Ezek a következők voltak:

1. Friedrich.(*Opera? 5 felv.- ban. Eredeti terv szerint opera.*)

Csak egy könyvtervezet töredékei maradtak fenn 1846, 1848 és 1849-ből. Wagner szövege.

Zene: nem került megzenésítésre, vázlatok nem maradtak fenn.

2. Jesus von Nazareth.(*Opera? 5 felv.-ban. Címe a „Mein Leben”- ben: „Tragödie” és „Drama”.*)

1849-szöveg-Drezda. Wagner szövege.

Nem került megzenésítésre, de fennmaradt egy vázlat.

3. Achilleus.(*Opera? 3 felv.-ban. Levelezésben eredetileg operaterv, egy II. Lajoshoz írt másik levélben viszont „tisztán drámai” költemény.*)

1849-szöveg-Drezda.

1850-Párizs és Zürich.

4. Wieland der Schmied. Heldenoper in 3 Akten.(*Wieland a kovács. Hősi opera 3 f.-ban.*)

Csak szöveggönyvterv maradt fenn 1849-50-ből, Zürichből és Párizsból.

Zene: nem került megzenésítésre, vázlat nem maradt fenn.

Wagner a GS-ben (Gesammte Schriften und Dichtungen-Lipcse, 1871, 1883) „als Drama entworfen” (drámavázlatra) módosította.

A felsorolások forrásai: Grove monográfiák, Wagner.(Bp., Zeneműkiadó, 1988, John Deathridge-Carl Dahlhaus, Fordította: Tallián Tibor.) A felhasznált részletek a 143-146., ill. a 150-152. oldalon találhatók. Rappl, Erich, Wagner operakalauz.(Bp., Zeneműkiadó, 1976), ill.

Hevesy Iván: Wagner Zenedrámái-című munkája, (Bp. Táltos, 1924), melyből a 23-26. oldalakon lévő, ill. a II. kötet 5-35.-oldalig található oldalakon lévő részleteket dolgoztam fel.

Az említett összegzés a következő tényeket tárta fel számomra:

1. Wagner, a Ring előtt keletkezett operáiban szintén gyakorta nyúlt történelmi, mondai, vagy hősies témákhoz. Erre utal az, hogy a Lohengrin munkálatai alatt tervezett darabjainak témái kivétel nélkül a mitológia, a kereszténység, vagy valamiféle hősies múlt tárgyköréből származnak. Az említett operák: a Friedrich, a Jesus von Nazareth, az Achilleus és a Wieland der Schmied. Az életrajzi adatokból kitűnik, hogy Wagner érdeklődése kb. 1845-46-tól fordult a hősies múlt és az ógermán mitológia felé. Feltételezem, hogy a feltárt tények alapján nyomon követ-hető az út, amely a Ring megírásáig vezetett. Az összegzés alapján tehát két fordulópont kö-vetkezett be az 1826-50 között keletkezett operák létrejöttének körülményeiben a témaválasz-tás szempontjából:

1. A Rienzi megírásával Wagner először vállalkozott hősies történet megzenésítésére. (Eddigi témái igen változatosak. Lásd előbb: bevezetés: 1. 2. 1./ 1., 2., 3.-as pont.)

2. A Lohengrin megírásával, ill. a megírása alatti munkáival első ízben fordult érdeklődése a mitológiai felé, ha elfelejtkezünk a korai zsengeről, a Die Feen c. operáról, amely tündérekről szól. Érdemes lehet tán megvizsgálni azt is, milyen magánéleti, vagy éppen történelmi körülmények készíthették Wagnert látóköre kiszélesítéséhez?

1. 2. 2. A Wagner-operák és a mondák hasonlóságai és különbségei a mondai tartalom, ill. a jó és a gonosz harca szempontjából a Rienzi, a Bolygó Hollandi, a Tannhäuser, ill. a Lohengrin c. művekben.

A mondai tartalom

Mielőtt a hasonlóságok és különbözőségek taglalásába kezdenék, először két érdekes kérdésre kísérelem megtalálni a választ. Nevezetesen, hogy miért pont a már említett témákhoz nyúlt a szerző és hogy mi módon találkozhatott velük. Az előbbi kérdésre több válasz is lehetséges. Wagner önéletrajzi munkájában (a Mein Leben-ben), vastag, romantikus mázzal fedi el a néha egészen triviális igazságot. A történetek, amelyeket Wagner alkotó fantáziája létrehozott a következők: Azt írja, hogy a Bolygó hollandi keletkezésére nagy hatást gyakorolt az 1839-es, norvég partok mentén Londonba vezető útja¹¹, miközben elhallgatta, hogy csak néhány héttel a bemutató előtt tette át a cselekményt Skóciából Norvégiába, és csak Cosima naplójából tudhatjuk meg az igazságot.¹² Szintén a Mein Leben-ben írja, hogy az 1842-es, Párizsból hazafelé vezető utazása során „széltől, zimankótól és a zsidóktól” megviselt szívére „melengetően hatott” a történelmi Wartburg látványa Tübingiában, és életre keltette benne a Tann-

¹¹ Grove monográfiák: Wagner, Bp., Zeneműkiadó, 1985, p. 29.

¹² Ibid.

häuser 3. felvonásának színpadképét.”¹³ Itt ismét megszépíti a tényeket a képzelet, mert ez az operája volt az, amelyet a legtöbbször átdolgozott, és a források szerint a 3. felvonás sem oly romantikus körülmények között született, mint a szerző írja.¹⁴ Az indítékok természetesen ma már nem bizonyíthatóak, de meggyőződésem szerint a következők lehettek:

1. A XVIII.-XIX.-század fordulóján a tudósok ismét kezdték felfedezni a régi kéziratokat, így ezekből új történeteket költeni rendkívül divatos volt.¹⁵ Arról nem is beszélve, hogy a „tisztá német”ősök keresését Nietzsche barátságán kívül-, amely későbbre datálódik-, a zsidókkal kapcsolatos rossz élményei¹⁶ is elősegítették. Nem kizárólag az ősök keresése volt ily romantikus érzület, vagy oka a témaválasztásnak, hanem a különféle, a „wagneri lelkület” túlárado érzékenységet és forradalmár-mivoltát tápláló magán és közéleti, ill. történelmi események. Így például az, hogy Wagner színházi reformterveit elutasították Bécsben, 1849 körül, aminek következménye az lett, hogy hatalmas lendülettel kapcsolódott be a politikai mozgalmakba. Szüksége volt a forradalomra, hogy rengeteg erejét és fantáziáját lekötthesse, kiélhesse, de ugyanakkor a „Szabadság-Egyenlőség-Testvériség” eszméjében is mélyen hitt. És annak ellenére, hogy a Rienzi előbb keletkezett (kb.1842-től), Wagner szabadság-eszményét, forradalmár-lelkületét híven tükrözi, ami persze az események elmúltával is megmaradt.

2. Berlioz: Rómeó és Júliája, Beethoven: IX. szimfóniája, Meyerbeer művei hatására zeneszerzői érdeklődése egyre inkább a nagy formátumú darabok, egészen pontosan: a nagyoperák felé fordult.¹⁷

3. A róla írt források megegyeznek abban, hogy sokat olvasott. Akkoriban gyakran jelentek meg kis füzetecskék, romantizált stílusban, amelyekben a régi regéket újrafogalmazták, publikálták. Ebből is adódhat, hogy a mondák elemeit nem követte pontosan és szolgai módon Wagner, bár egyesek szerint autentikus forrásokkal is találkozott. Néhány szót az autentikus forrásokról. A Lohengrin-monda az Artus király-mondakörből származik, a kelta regék és mondák világából, ahonnan a Trisztán történetet is meríti majd Wagner, de a többi korai opera forrása más. A Rienzi forrása egy romantikus regény volt E. Bulwer tollából¹⁸, a Hollandié egy Heine mű: Aus den Memoiren des Herrn von Schnabelwopski¹⁹, és bár a norvég téma két-ségtelenül ősgermán elemeket tartalmaz, Wagner erről valószínűleg csak Heine művéből tudott. A Tannhäuser szintén egy germán-magyar hőskölteményből, vagy helyesebben szólva: mondából táplálkozik, amelynek egy része a Magyar Szentek világának a katolikus hitben máig élő hagyománya. A Szent Erzsébet-legendára gondolok, amelynek szereplői megjelennek a Wagner műben is. Erzsébet az operában is szentté válik, bár másképpen: a megváltó szerelem jóságával, ami arra lehet példa, hogy a szerző teremtő képzelete ismét újat hozott létre a régiből. A Tannhäuser másik forrása a Wartburgi dalköversenyek leírása, és a minnesängerek ránk maradt költeményei. Ez utóbbi forrásokhoz később, a Nürnbergi Mesterdalkokban is visszanyúl Wagner. Egészen pontosan az 1697-ből származó, Wagenseil-nak

¹³ Grove monográfiák: Wagner, Bp. Zeneműkiadó, 1985, p. 30.

¹⁴ Grove monográfiák: Wagner, Bp. Zeneműkiadó, 1985, pp. 32-33.

¹⁵ Germán, kelta regék és mondák. (Feldolgozta: Dömötör Tekla), Bp., Móra Ferenc Könyvkiadó, 1995, 20-p7.

¹⁶ Szerinte elzárkóztak az Ő anyagi támogatásától, amit a Mein Leben- ben mélyen sérelmez. Grove monográfiák, Wagner, Bp., Zeneműkiadó, 1988, p. 24.

¹⁷ Grove monográfiák, Wagner, Bp., Zeneműkiadó, 1988, pp. 24-25.

¹⁸ Lásd a 19-es lábjegyzetet.

¹⁹ Grove monográfiák: Wagner, Bp., Zeneműkiadó, 1985, p. 144.

tulajdonított Nürnberger Chronik-hoz. „A krónikában található „Von der Meister-Singer holdseliger Kunst” (A mesterdalnokok boldogságosan szép művészetéről) című értekezés.” pl. a versenydalok nyakatekert szabályairól ír.²⁰

Wagner: Lohengrin c. operája nemcsak a kelta mondavilágot, hanem más mitológiai forrásokat is érint. „Wagner maga utal a Zeus és Szemelé antik mondával való eszmei összefüggésre: Szemelének meg kellett halnia, mert lángfényű isteniségében akarta látni szerelmesét. Ehhez hasonló történet Undine, a vízitündér romantikus meséje, vagy pedig Hans Heiling mondája is, amelyet Marschner zenésített meg. Mindezen történetek a szellemvilágból származó lényekről szólnak, akik hasztalanul vágyakoznak az emberi szerelem boldogsága után, „s végül magányosan a maguk világába kell visszatérniök, mert nem találtak megértésre.”²¹

A kelta Lohengrin-forráshoz képest név, ill szereplőváltoztatások is találhatóak az azonos című operában, mint pl.: a mondában Ortrud nem Telramund felesége, hanem Kleve hercege, de mindkét említett műben ő a kétség feltámasztására küldött gonosz lélek, aki megingatja Elsa Lohengrin iránt érzett szerelmét, és belé vetett hitét.²² Más példával élve: a mondában hattyú-vontatta, míg az operában fehér galamb-vontatta csónakon távozik Lohengrin, mely imája nyomán száll a földre.²³

Különbözik még pl. az, hogy a mondában a hattyú nem változik át Elsa testvérévé: Gottfriedé, míg az operában igen, de mindkét műben és az egyéb mitológiai forrásokban is ugyanaz a végkifejlet. Lohengrin távozik, Elsa egyedül marad. Az istenek és emberek világa között a szerelem csodája sem építhet hidat.

A jó és gonosz harca

Wagner korai operáiban az igaz, a valódi, a megváltó szeretet képviselői a Hollandi, a Tannhäuser és a Lohengrin esetében is a nők.

Senta, Elisabeth és Elsa is az angyali jóság küldöttei a földön, de míg az előbbi kettő győz, az utóbbi elbukik. A romanticizált és a szerelméért mindent próbát kiálló nőalak a zeneszerző életében csak Cosima Liszt-Bülow megjelenésével vált realitássá. Első feleségéhez Minnához szenvedélyes szerelem fűzte, de kapcsolatuk nem volt termékeny. Wagnert alkotói válságba sodorta az érzelmi bizonytalanság, a szakítások és összebékülések sora.²⁴ Meg kell említenem a házassága alatt zajló baráti- szerelmi kapcsolatot Mathilde Wesendonck-kal, akinek verseire a Wesendonck-dalok dalciklus született. A Wesendonck házaspárnak ezen kívül a szerző zürichi alkotókorszakát is köszönheti a zenetörténet. Mathilde sem volt azonban a „megváltó

²⁰ Rappl, E., Wagner operakalauz, Bp., Zeneműkiadó, 1976, p. 157.

²¹ Rappl, E., Wagner operakalauz, Bp., Zeneműkiadó, 1976, p. 41.

²² Germán, kelta regék és mondák. (Feldolgozta: Dömötör Tekla), Bp., Móra Ferenc Könyvkiadó, 1995, 20- p215., Hevesy, I., Wagner zenedrámái, Bp., Táltos, 1924, p. 119.

²³ Germán, kelta regék és mondák. (Feldolgozta: Dömötör Tekla), Bp., Móra Ferenc Könyvkiadó, 1995, p. 217., Hevesy, I., Wagner zenedrámái, Bp., Táltos, 1924, p. 127.

²⁴ Grove monográfiák: Wagner, Bp., Zeneműkiadó, 1985, p. 22.

nő”, bár kétségtelenül nagy szerepet játszott Wagner életében. Cosima megismerése előtt csupán a zeneköltő nőeszménye jelenhetett meg az említett három zenedrámában, de Cosima megismerésével az eszmény emberi alakot öltött.

És hogy mit is tesz a „megváltó nő”?

Senta, a Hollandit megváltó hős, életét áldozza szerelméért, Elisabeth áldozata szintén győz, úgyfent a hős élete árán, de Elsa minden jósága ellenére elbukik.

Meggyőződésem, hogy Wagner legmélyebb vágya lehetett a Nő, aki minden nehézségen és viharon át kiáll szerelméért és megmenti őt.

A Nibelungok eredete

Az előzőekben említett emlékek, melyek a Nibelung-mondakör tárgykörében íródtak, hatalmas történelmi-történeti anyagot ölelnek át. Nem kizárólag Kodály gondolta azonban azt, hogy a legigazabb, legvalószínűbb élmények „a legtisztább forrásból, a mitológiából illetve a népköltészetből meríthetők”.²⁵ Így vélte ezt Wagner is. A következtetésre igen szerteágazó és alapos kutatások eredményeként jutott. Ezekből vont le a következtetését, miszerint:

„A történelem...tanult „írástudók” többé-kevésbé spekulatív munkálkodásának produktuma, ezért sohasem teljesen őszinte, míg a mitológia és a népköltészet a legőszibb, tehát legigazabb törekvéseknek és vágyaknak ad leplezetlenül tiszta hangot.”²⁶ Nem meglepő tehát, hogy nem elégedett meg a középkori forrásokkal. Tetralógiájában az EDDA részeit használta fel és dolgozta át meglehetősen önkényesen és szabadon. Csupán arról nem számolnak be a források, melyik EDDA-ról is van szó.

A Nibelung gyűrűje Wagner legmonumentálisabb és sokak által a legjelentősebbnek ítélt műve, melyen több mint egy negyedszázadon át munkálkodott. Nem hat az újdonság erejével azonban az a szabadság és fantázia, amellyel Wagner a forrásokat kezelte, hiszen köztudott, hogy egész életén át a saját maga által teremtett „valóságban” élt. Ennek törvényeit vetítette rá a külvilágra és ezek alapján ítélte meg a maga és a mások életét. Meggyőződésem szerint többek között ezért is fordult érdeklődése a mitológiai témák felé. A tetralógia alapját képező mondák hősei ugyanis épp oly emelkedettek, kivételesek, törvényen felüliek, mint amilyenek a zeneköltő tarthatta-, tartotta önmagát.

Nem kizárt azonban, hogy Wagner sajátos, ma már igen önzőnek, és a mai erkölcsi normák szerint nagyon egocentrikusnak tartott viselkedése nélkül az említett mű nem születhetett volna meg. Kevés olyan kivételes gondolkodót ismert a történelem, aki nagy ember is volt egyben. A nagy ember-kifejezés pedig csupán egy etikai kategória, melynek segítségével az egyénnek az emberek világához és a világ erkölcsi normáihoz való viszonyulását jelöljük. De korszakalkotó műveket létrehozni is lehet emberi nagyság. Ily módon a világ által létrehozott kategóriák-meggyőződésem szerint-átértékelhetők.

Wagner már csupán a tetralógia megírásával is beírhatta volna nevét a zenetörténetbe. Az viszont nyilvánvaló, hogy a négy drámából álló ciklus a Ring előtt keletkezett operáinak egyenes következménye volt, tehát ily módon nem jöhetett volna létre a zeneköltő korábbi művei: a Hollandi, a Lohengrin, a Tannhäuser és az előtte született opuszok megírása nélkül. A Ring azonban túlmutat az előzményeken és forrásokon, mert Wagner zenei zsenijén kívül a költő erkölcsi ítéletét is tükrözi, melyet a fennálló társadalmi rendről alkotott. A tetralógiában a régi világnak pusztulnia kell, ami a zeneköltő életét és a történelmi körülményeket ismerve-melyek a drámaciklus létrejöttét kísérték-egyáltalán nem meglepő. Ami érdekes viszont, hogy

²⁵ Till Géza, Utószó in Richard Wagner, A Nibelung gyűrűje, ford.: Blum Tamás, Bp., Szenci Molnár Társaság, 1998, p. 332.

²⁶ Ibid.

Wagner úgy akarta a fennálló rendet megváltoztatni, hogy annak régi keretei megmaradjanak.²⁷ Az ellentmondások, melyek a tetralógiában megtalálhatóak, hűen tükrözik egy zseniális, saját szabályai alapján élő gondolkodó világról és világon túli dolgokról alkotott ítéletét.

2. 1. A Nibelung-ének eredete

2. 1. 1. A Nibelung-ének eredete és a magyar történelemmel való kapcsolata a vonatkozó kutatások alapján

Dolgozatom bevezetésének 1. 1. 2. pontjában felsoroltam a forrásokat, melyekben a Nibelung-mondakör részletei megtalálhatóak. Ezek a következők: a verses, vagy régebbi Edda, mely egyes források szerint 29, más források szerint 36, a legújabb leletek alapján pedig 39 éneket tartalmaz, és az újabb, vagy prózai EDDA, a régebbi, azaz a verses EDDA egy XII., XIII. sz.-ból származó változata. Vannak azonban olyan kutatók, akik azt taglalják: vajon ónémet eredetű-e egyáltalán a Nibelung-ének? A témában megjelent munkák közül hármat szeretnék összevetni. Dr. Otto L. Jiriczek tanár a monda eredetét vizsgáló, 1913-ban megjelent: „Die deutsche Heldensage”-A német hősrége-c. munkáját,¹Kúr Géza az USA-ban, Warren-Ohio-ban megjelent tanulmányát²⁸, és Marton Veronika, 2000-ben napvilágot látott értekezését.²⁹A három forrás a XI., XII., v. XIII. században született, Passauban németül lejegyzett mondát vizsgálja, melynek címe: „Der nibelunge Not”-azaz: A nibelung szükség-, s amelyet valószínűleg egy voralbergi orvos: Jacob Hermann Obereit fedezett fel újra 1755-ben, egy grófi könyvtárban. A Nibelung-ének ettől kezdve a német nemzeti érzés éltetője lett. Ez azért is érdekes, mert az említett mondának csupán az első része szól Sigfridről, a második rész már a hun mondakörhöz kapcsolódik többek között Kriemhilde személye által, aki előző férje (Sigfrid) haláláért bosszút állván, egymásra uszítja rokonait és a hunokat. Érdekesség még, hogy a Nibelung-énekhez szervesen hozzátartozik a Klage (Sirató), amelyben Etzel (Attila), Dietrich (Veronai Detre) és Hildebrand siratja az elesetteket, s amely rész mára már feledésbe merült.(Lásd: lábjegyz.:3.) És bár a történet magyarokra vonatkozó részei az V. századból erednek, a környezet melyben játszódnak IX. századi. Ennek oka egyesek szerint az lehet, hogy a mondát Géza fejedelem íratta le Pilgrin (a passai püspök) számára. Érdekes, hogy a mai angol nyelvben a „pilgrim”- szó zarándokot jelent.³⁰ Pilgrin püspök a német császári küldöttség tagjaként érkezett 973-ban Esztergomba. Ott hallhatta a regősök énekeit, melyekről így ír a fent említett Nibelung-ének: „A passai Pilgrin püspök leírta e mesét.. latin betűkkel.. Konrád mester az írnok lefordítja német nyelvre, hogy megismerjék, mi történt.” Lásd: lábjegyz.: 3. Az idézet arra utal, hogy a forrás nem latin betűkkel és nem

²⁷ „lázító szónok, akinek szavai nyomán a királyt éltetik.”, in Till Géza, Utószó in Richard Wagner, A Nibelung gyűrűje, ford.: Blum Tamás, Bp., Szenci Molnár Társaság, 1998, p. 334.

²⁸ Kúr Géza: A Nibelung-Ének magyar eredete in Fáklya, <http://apilis.fw.hu/egyeb/uj/magyar.html>, Warren, Ohio, 1963, p. 2.

²⁹ Marton Veronika: A Nibelung-ének, <http://www.magtudin.org/Marton%20Nibelung.htm>, p4.

³⁰ Angol-magyar szótár, Bp., Akadémiai Kiadó, 1995, p. 241.

németül íródott. Lejegyzésére a hunok, magyarok (valószínűleg) rovásírást használtak. A másik forrás: Kúr Géza tanulmánya, a magyar és az ónémet nyelv szavainak hasonlóságát találja döntő bizonyítéknak:

1. ODIN-WOTAN, az ógermán főisten nevét egyes források YGG-nek írják.³¹ YGG-IGG-ÜGG-ÜKK, amely az író szerint a mi IG szavunkkal egyezik, mely szó a Halotti Beszédben még azonos volt az EGY-el.(Lásd: lábjegyz.: 2.)
2. Az ógermán mitológia Halál Istennőjének neve: HOLDA, HALJA, NEHALLENIA. Az említett szavak közül a HALJA a mi HALÁL szavunkra emlékeztet.(Lásd: lábjegyz.: 2.)
3. A Wälsungok kifejezés (akik a Ringben-SIEGMUND és SIEGLINDE: az ikrek) a velágos szóval, ill. az egyesek által magyar ősnyelvnek tartott sumér nyelv: vul=tűz szavával mutat rokonságot.(Lásd: Kúr Géza tanulmánya. Hivatkozás: előző oldal.)

A harmadik munka: Dr. Jiriczek könyve, a Nibelung-ének tisztán német eredetének bizonyítása céljából íródhatott. Munkájában azt állítja: A Nibelung-ének az 1200-as években keletkezett³², hogy franciából fordították magyarra,³³ és végül a legérdekesebb: „Nach Franke-land reitet Sigurd, als er zu dem Walkürenfels kommt; er heisst 'der südliche, der hunnische Held'..”³⁴ Azaz: Frankhonba lovagolt Sigurd, amint a Walkür-Szikláról jött; őt így hívták: A Déli, Hun Hős. Azt Jiriczek sajnos nem árulja el: honnan való az idézet, de meggyőződésem, hogy a német eredet cáfolatáról és nem megerősítéséről van szó. Még akkor is, ha önmaga és elmélete igazolására „zárójelben megjegyzi, hogy a hunok alatt németeket kell érteni!”(Lásd: lábjegyz.: 3.) A vita itt korántsem ér véget. Már csak azért sem, mert egy 2003-ban megjelent cikk³⁵ arról tudósít, hogy a Nibelung-ének eddig ismeretlen részeire bukkantak kutatók Auszt-riában, a Zwetti Apátság levéltárában. A forrás szerint a töredékek régebben keletkezettek, mint a XII. század.

2. 1. 2. A rúnák, mint az ógermán hitvilág emlékei. A rúnák és Wagner: A Nibelung gyűrűje c. tetralógiája szereplőinek és történéseinek kapcsolata

A rúnák a germánok legrégebbi írásjelei. A szó jelentése: titkos jelek. Az északi-többek között az ógermán-mítoszok szerint (Lásd: Függelék: 2. 1. 5.), eredetük Odinnal (Wotan) van kapcsolatban, aki a három sorsistennőtől-, akik a világfa: Yggdrasil törzse alatt, egy tágas

³¹ Frans G. Bengtson, „Röde Orm”

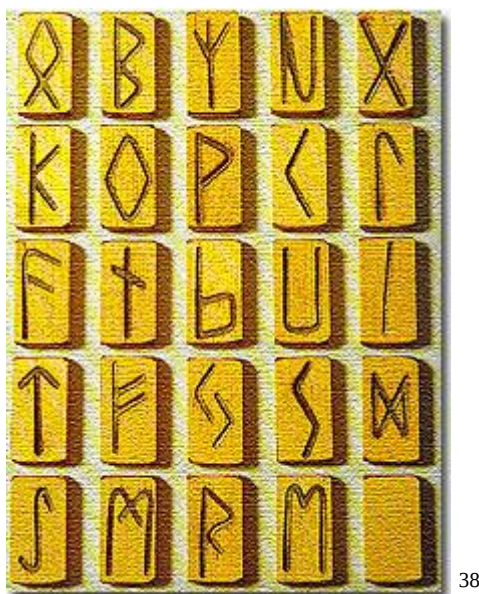
³² Dr. Otto Jiriczek, „Die deutsche Heldensage”, Berlin u. Leipzig, Sammlung Göschel. G. J. Göschelche Verlag, 1913, p. 67.

³³ Dr. Otto Jiriczek, „Die deutsche Heldensage”, B. u. L., Sammlung Göschel. G. J. Göschelche Verlag, 1913, p. 48.

³⁴ Dr. Otto Jiriczek, „Die deutsche Heldensage”, B. u. L., Sammlung Göschel. G. J. Göschelche Verlag, 1913, p. 111.

³⁵ „A Nibelung-ének ismeretlen töredékeire bukkantak”, <http://szines.transindex.ro/?hír=1932>

f	p	b	r	k	g	w		h	n	i	j	e	p	z	r	s	t	b	e	m	l	n	g	d	o	GERMÁN	
f	p	b	r	k	g	w		h	n	i	j	e	p	z	r	s	t	b	e	m	l	n	g	d	o		
f	p	b	r	k	g	w		h	n	i	j	e	p	z	r	s	t	b	e	m	l	n	g	d	o	ANGOLSZÁSZ	
f	p	b	r	k	g	w		h	n	i	j	e	p	z	r	s	t	b	e	m	l	n	g	d	o		
f	p	b	r	k	g	w		h	n	i	j	e	p	z	r	s	t	b	e	m	l	n	g	d	o	DÁN	NORDIKUS
f	p	b	r	k	g	w		h	n	i	j	e	p	z	r	s	t	b	e	m	l	n	g	d	o		
f	p	b	r	k	g	w		h	n	i	j	e	p	z	r	s	t	b	e	m	l	n	g	d	o	SVÉD-NORVÉG	
f	p	b	r	k	g	w		h	n	i	j	e	p	z	r	s	t	b	e	m	l	n	g	d	o		
f	p	b	r	k	g	w		h	n	i	j	e	p	z	r	s	t	b	e	m	l	n	g	d	o	SVÉD-NORVÉG	
f	p	b	r	k	g	w		h	n	i	j	e	p	z	r	s	t	b	e	m	l	n	g	d	o		

³⁷ A rúnafeliratok eredete és rendeltetése in vikingmuveszet.extra.hu/A%20%Fangfeliratok.doc

³⁸ Rúna.lap.hu.

A „futhark” jelei közül néhányhoz a Nibelung-monda hőseinek és isteneinek nevét társították.

1. Fehu (marha)-Sigurd (többek közt)
2. Uruz (őstulok)-Odin
3. Thurisaz/Thorn (tüske)-Loki (Loge)
4. Ansuz/Ansur (isten)-Odin kizárólagos rúnája
5. Raido (kerék, utazás)-Sigurd utazása, Nornák
6. Kaunaz/Ken (fáklya)-Mimir, a törpék
7. Gebo/Geofu (ajándék)-Sigurd és Brünhilda, Vanir (Wälsung)-Szövetség
8. Hagalaz/Hagall (zápor, eső)-Loki (Loge)
9. Nauthiz/Nied (szükség, kényszer, szenvedés)-Freyr (Freia), Otter aranya
10. Isa/Is (jég)-Nifelheim³⁹

A felsoroltakon kívül a további rúnákhoz kapcsolódik még Freia személye: Jera, Pertho, Ehwaz, Inguz. A világfa, azaz: Yggdrasil-mítoszhoz kapcsolható rúna a Dagaz.(Lásd. 2- es hivatkozás.)

Érdekesség még, hogy létezik egy rúna, melynek neve: Othila, vagy Othel (a fenti ábra első jele), amely kifejezés rendkívül erősen emlékeztet Attila nevére.(Lásd: 2-es hivatkozás.)

A felsorolásban csak azokra a kapcsolatokra tértem ki, melyek a Nibelung gyűrűje tetralógia drámáinak szereplőivel, ill. a Nibelung-monda eredetét vizsgáló tanulmányokban található elméletekkel, tényekkel mutatnak rokonságot.

2. 1. 3. A székely-magyar rovásírás. Hun gyökerek. A rúnák és a rovásírás hasonlóságának bemutatása, néhány ránk maradt írásos forrás alapján

Ahogy az előző dolgozatomban tárgyalásának 2. 1. 1. pontjában említettem, néhány forrás megkérdőjelezi a Nibelung-ének német eredetét. Bizonyítéknak többek között azt tartják, hogy az ének nem latinul, hanem hun-magyarul, rovásírással íródott. A székely-magyar és a hun rovásjelek hasonlóságot mutatnak a rúnákkal, melyekre a következőkben szeretnék rávilágítani.

A székely-magyar rovásírás. Hun gyökerek

A rovásírást már honfoglaló őseink is ismerték és használták. Neve onnan ered, hogy általában kőbe, fába vésték az írásjeleket. A rovásból adódik a jelek szögletes volta. Az írás jobbról balra haladt, ami egyesek szerint azért alakult így, mert a tárgyakat-melyekre véstek-általában bal kézzel tartották. Mások a keleti eredetet látják bizonyítva az írásmódban, hiszen

³⁹ http://ezoterikustanacsok.shp.hu/hpc/web.php?a=ezoterikustanacsok&o=rSec_mjJBO

sok keleti nép a mai napig jobbról- balra haladó írást használ. A székely-magyar rovásírás ABC-je sok átalakuláson ment keresztül. Mára két változata maradt fenn, a Magyar Adorján és a Forrai Sándor-féle. Különbségük abban áll, hogy a Magyar Adorján-féle ABC nem használ külön betűket a hosszú í, ó, ő, ú, és ű betűkre, míg a Forrai Sándor-féle ABC igen. A következőkben a Magyar Adorján-féle ABC-t szeretném bemutatni.

										
GY	G	F	É	E	D	CS	C	B	Á	A

										
Ö, Ó, O, Ó	NY	N	M	LY	L	K ^{VÉG} ill. "AK"	K ^{KÖZ}	J	I, Í	H

											
ZS	Z	V	Ü, Ű	U, Ú	TY	T	SZ	S ^{"AS"}	S ^{"ES"}	R	P

Csoportjelek:

					
US	TPRUS	TPRU	ENT	EMB	EMP

40

Varga Géza tanulmányában arra mutat rá, hogy a hunok jelrendszere és a székely-magyar jelrendszer hasonlóságot mutat, amint ez az alábbi táblázatban nyomon követhető.⁴¹ (Lásd: következő oldal.)

⁴⁰ A székely-magyar rovásírás ÁBÉCÉJE in <http://crowland.uw.hu/images/rovasiras/abc.html>

⁴¹ Varga Géza: A hunok nyelve in http://www.tar.hu/vargageza/a_hunok_nyelve.htm,-p8.

a székely rovásjel jelentése és alakja	a hun jel alakja és előfordulása
„a” (anya, Anat)	
„b” (Bél, belső)	
„d” (Du, Duna)	
„j” (jó „folyó”)	
„e” (égbolt)	
„f” (Föld)	
„g” (ég/ág)	
„gy” (Egy)	
„ty” (atya)	
„i” (Isten)	
„ak” (patak)	
„ly” (lyuk)	
„m” (magas)	
„n” (nagy)	
„ek” (kebel)	
„zs” (zsenge)	
„s” (sarok)	
„t” (tengely)	
„v” (vas)	
„ő” (kő/ökör)	
„ü” (üdő, Utu)	
„sz” (szár/szál)	
„us” (ős/isten)	

A rúnák és a rovásírás hasonlóságának bemutatása néhány ránk maradt írásos forrás alapján:

A jelek, melyeket a rúna-rendszerben és a székely-magyar rovásírásban hasonlóak, vagy azonosak, a következők:

1. Fehu-a székely-magyar rovásolás GY-betűjére emlékeztet.	Sigurd rúnája.
2. Eihwaz/Yr-az É betűhöz hasonlatos.	Yggdrasil rúnája.
3. Nauthiz/Nied-a D és I betűhöz hasonlít.	Otter aranya- rúna.
4. Teihwaz/Tyr-a C betű pontos mása.	<u>Odin megpróbáltatása.</u>
5. Inguz/Ing-a K betű pontos mása.	<u>Freyr egyik rúnája.</u>
6. Lagu/Leguz-a J betűhöz hasonlít.	
7. Algiz/Eolh-a ZS betű pontos mása.	<u>Heimdall rúnája.</u>
8. Ehwaz/Eoh-a V betű pontos mása.	<u>Freyr másik rúnája.</u>
9. Sowulo/Sigel-az Ü, Ú betűhöz hasonlít.	Sigel-Sigurd-Siegfried.
10. Mannaz/Mann-az U, Ú betűhöz hasonlatos.	
11. Isa/Is-az SZ-pontos mása.	<u>Nifelheim rúnája.(1-2.-es rúna is.)</u>

Az előbbieken felsorakoztatott elméletek, tények nem bizonyítják minden kétséget kizáróan a Nibelung-ének magyar eredetét, vagy a rúnák és a rovásírás egyezését. Ennek a dolgozatnak nem is ez a feladata. Ám meggyőződésem, hogy a feltárt összefüggések újabb érdekességekkel gazdagíthatják a Nibelung gyűrűje-tetralógia varázsos, és elképesztő világát.

2. 2. A Wagner: A Nibelung gyűrűje c. tetralógiája-Blum Tamás által fordított– szövegkönyvének és a Nibelung-ének XII., XIII. századi, Szász Károly tollából származó fordításának, ill. a régebbi, azaz: verses EDDA, Tandori Dezső által fordított részleteinek hasonlóságai, és különbségei

2. 2. 1. A Ring létrejöttének körülményei

Wagner tetralógiájának keletkezéstörténete több mint egy negyedszázadot ölel át. Egyes források szerint 1846-körül kezdte tanulmányozni a Nibelung gyűrűje témakörhöz kapcsolódó mítoszokat a szerző, melyek felhasználásával 1848. októberében vázolta fel a Ring cselekményét. A középkori Nibelung-éneket „felhígultnak érezte”, ezért az EDDÁ-hoz nyúlt vissza, „hogy Siegfried halálának hőseposzt az istenek mitológiájával összekapcsolva a cselekményt a világkezdet és a világvég drámájává emelhesse.”⁴² Arról nem írnak a források, hogy a régi, azaz a verses, vagy az újabb, azaz a prózai EDDÁ-t használta-e fel művéhez Wagner. Dolgozatom bevezetésének 1. 2. 1. pontjában bemutattam az utat, mely vélhetőleg a Ring keletkezéséhez vezetett. Ahogyan ott már kifejtettem, Wagner nem először fordult a mitológia tárgyköréhez, amikor a Nibelung-mítosz tanulmányozásába kezdett.

A tetralógia első témavázlata, a Die Nibelungensage (Mythus), azaz: A Nibelung-saga (Mítosz) volt⁴³, amelyet később Der Nibelungen-Mythus. Als Entwurf zu einem Drama, azaz: A Nibelungok-Mítosz. Tervezet egy drámához-címre változtatott. Ez az írás világosan elválasztja egymástól az előtörténetet-, mely a sárkány legyőzéséig és Brünnhilde felébresztéséig tart-, a cselekménytől, amely Hagen cselszövésével és Siegfried Gibichungokhoz való megérkezésével kezdődik. A dráma első változatában az istenmítoszok sem voltak a cselekmény részei, csupán külső járulékok, dramaturgiai segédeszközök csakúgy, mint a norna- jelenet, Brünnhilde és a walkürok párbeszéde és Hagen álma. Miután Wagner két évvel később elmenekült Drezdából és Zürichben hozzákezdett alkotása megzenésítéséhez rájött, hogy a feladat nem kivitelezhető. Ezért 1851 júniusában kiegészítette a Siegfrieds Tod-ot, azaz: a Siegfried halálát a Der junge Siegfried-del, azaz: Az ifjú Siegfried-del. Theodor Uhlingnak pedig a következőket írja:

⁴² Grove monográfiák: Wagner, John Deathridge-Carl Dahlhaus, Bp., Zeneműkiadó, 1978, p. 120.

⁴³ **Saga**-régizlandi családkról szóló történet, Germán kelta regék és mondák, Feld.: Dömötör Tekla, Bp., Móra Ferenc Könyvkiadó, 1995, 2001, p. 240.

„Amint nekiláttam a zene kidolgozásának, és végre szembe kellett néznem a színház valóságával, rádöbbsentem, hogy terveim nélkülözik a teljességet: a nagy összefüggés, amely pedig egyedül adja meg alakjaim roppant, lenyűgöző jelentőségét, csak epikus elbeszélésekben, csak a gondolat számára hozzáférhető közlésben jelenik meg. Így hát megírtam Az ifjú Siegfriedet, hogy Siegfried halála lehetségessé váljék... Most már látom, ahhoz, hogy mondandóm tökéletesen érthetővé legyen a színpadról, plasztikusan ki kell dolgoznom az egész mítoszt.”⁴⁴

A fent említett okokból kifolyólag született meg a Rajna kincse, és a Walkür szöveggönyve 1852-ben. Rendkívül érdekes azonban, hogy Wagner, aki elutasította az epikus elemek létjogosultságát a drámában⁴⁵, pontosan az említett elemek bővítésével kívánta érthetőbbé tenni a tetralógia tartalmát, hiszen megszületett Az istenek alkonya. Ami az elbeszélő elemek létjogosultságát igazolja még az említett tényen kívül az, hogy „míg az epikus expozíció a norma-jelenet 1850-es megjelenésében akadály volt a motivikus kompozíciós módszer számára, addig az epikus visszatérés, az elbeszélés formáját öltő visszatekintés a korábban látható eseményekre különösen gazdag motivikus kibontakozásra ad módot.”⁴⁶ Tehát a zene kedvéért az epikus elemek visszakerültek jogaikba és egy forradalmian új zeneszerzői technika (a vezérmotívum-technika) kialakulását is lehetővé tették. Ahogyan azt Wagner az Opera és dráma c. művében írja: a „dallammotívumok visszatérése”, azaz: a vezérmotívum-technika olyan „egységes művészi forma”, „amely nem csupán a dráma egyes kisebb részleteire, hanem egészére kiterjed összekapcsoló összefüggésként.”⁴⁷ Az ária hagyományos motívumrendszere egy egész művet átfogó, végtelen dallammá bővül. De mivel a zenerészletek összefüggései átszövik a drámákat, az anyag könnyen egyhangúvá válhat. Ezt Wagner úgy kerülte el, hogy a tetralógiában több mint száz vezérmotívumot használt fel.⁴⁸ Az újabb ellentmondás abban rejlik, hogy a motívumok rendkívül magas száma semmiképpen sem segíti, sokkal inkább akadályozza az egyszerűséget és a közérthetőséget. Éppen ezért Wagner megalkotott néhány ősmotívumot, melyek segítik az eligazodást a témák szövevényes világában. Valószínű, hogy a Ring elhúzódo munkálatai-többek között az előbbieken felsorolt ellentmondásokból és az azok feloldására tett kísérletek számából adódtak. A Nibelung gyűrűje létrejött több szempontból korszakalkotó jelentőségű. Általa váltak hallhatatlanná az ónémet mítoszok és született egy új műfaj: a zenedráma műfaja is.

Az 1846-1874 között keletkezett tetralógia keletkezésének és bemutatásának körülményei időrendi sorrendben, az 1846 és 1851 között íródott prózai művek megemlékezésével

Az említett időszakban nem kizárólag a Ring-en dolgozott Wagner. A Lohengrin munkálatai alatt az ónémet mitológia, a középkori német mondavilág és a görög mitológia forrásait is

⁴⁴ Grove monográfiák: Wagner, John Deathridge-Carl Dahlhaus, Bp., Zeneműkiadó, 1978, p. 121.

⁴⁵ Grove monográfiák: Wagner, John Deathridge-Carl Dahlhaus, Bp., Zeneműkiadó, 1978, p. 124.

⁴⁶ Grove monográfiák: Wagner, John Deathridge-Carl Dahlhaus, Bp., Zeneműkiadó, 1978, p. 125.

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ Ibid.

tanulmányozta⁴⁹, ill. A Friedrich, a Jesus von Nazareth, az Achilleus és a Wieland der Schmied drámatervezetét is megírta. Az erre utaló adatokat lásd dolgozatomban bevezetésének 1. 2. 6./6., és 1. 2. 7./ 1. 2. 3. 4.-es pontjában. A tetralógia létrehozása emberfeletti munka volt, melyet az igen viharos történelmi események (az 1848-as forradalom) és Wagner magánéleti problémái (a száműzetés) sem könnyítettek meg. Az említett körülmények ellenére vasakarattal és a következtetlenségei alatt megbúvó hatalmas következtetésséggel dolgozott. Az a tény, hogy forradalmi szerepvállalása ellenére hűséges volt a királyhoz és a királyság, mint intézményes forma eszméjéhez, meggyőződésem szerint ezt bizonyítja. Ezek után az sem meglepő, hogy tetralógiáját II. Ludwig-nak ajánlja a következő szavakkal:

„Im Vertrauen auf den deutschen Geist entworfen und zum Ruhme seines erhabenen Wohltäters des Königs Ludwig II. von Bayern vollendet.”⁵⁰ A szöveg magyar fordítása: A német szellembe vetett hit felvázolására és II. Lajos bajor király, a magasztos jótevő dicsőségére befejezve.⁵¹

Lehetséges, hogy a királynak szóló ajánlást nem kizárólag Wagner jellemének megfejthetetlen sokszínűsége, hanem a tetralógia bemutatásához szükséges anyagi és erkölcsi támogatás megszerzésének reménye is motiválta. Az előbbiekben kifejtettem, hogy a Ring keletkezésének negyedszázada alatt milyen sok, egyéb munkát is végzett Wagner. A tetralógia születésének időszaka alatt született művek és a Nibelung gyűrűje keletkezésének körülményei a következők voltak:

1846-A Nibelung gyűrűje mítoszának tanulmányozása.

1848. okt.-A Ring cselekményének felvázolása.

1849- Írások:

- Theater-Reform. Színház-Reform.
- Nochmals Theater-Reform. Újra Színház-Reform.
- Der Mensch und die bestehende Gesellschaft. Az ember és a fennálló társadalom.
- Die Revolution. A forradalom.
- Die Kunst und die Revolution. A művészet és a forradalom.
 - Das Kunstwerk der Zukunft. A jövő műalkotása.
 - Das Künstlertum der Zukunft. A jövő művésziessége.
- Entwürfe, Gedanken und Fragmente aus der Zeit der grossen Kunstschriften. Tervezetek, gondolatok és töredékek a nagy művészeti írások idejéből.
 - Kunst und Klima. Művészet és éghajlat.
 - Das Judentum in der Musik. A zsidóság a zenében.

1850- Írások:

- Das Kunstwerk der Zukunft. A jövő műalkotása.-amely az Uhlingnak írt levelet is tartalmazza, lásd: dolgozatomban tárgyalásának 2. 2. 1. pontjában.
- Über die Musikalische Direktion der Züricher Oper. A Zürichi Opera zenei igazgatásáról.
 - A Sachseni Színházról írt mű előszava.
- Vorwort zu einer beabsichtigen Herausgabe von Siegfrieds Tod. Előszó a Siegfried halálá-

⁴⁹ Till Géza, Utószó in Richard Wagner, A Nibelung gyűrűje, ford.: Blum Tamás, Bp., Szenci Molnár Társaság, 1998, p. 336.

⁵⁰ A **vollenden-** igét, **mesterművek befejezése**-kontextusban is használja a német nyelv. Német-magyar kéziszótár, Bp., Akadémiai Kiadó, 2004, p. 889.

⁵¹ Grove monográfiák: Wagner, John Deathridge-Carl Dahlhaus, Bp., Zeneműkiadó, 1978, p. 147.

ról szóló, szándékomban álló kiadáshoz.
1850- A norma-jelenet megzenésítési kísérlete.

1851- Írások:

- Oper und Drama. Opera és dráma.
- Ein Theater in Zürich. Egy színház Zürichben.

A mű tartalmazza azt az 1851 nov. 20.-án–
keltezett levelet, melyet Wagner a tetralógia alkotása közben felmerült problémákról írt
Liszt Ferencnek.

- Eine Mitteilung an meine Freunde. Közlemény barátaimhoz. Zur Empfehlung Gottfried Sempers. Gottfried Semper ajánlásához. Erinnerungen an Spontini. Emlékezés Spontinire.

1851. jún.-a Der junge Siegfried, azaz: Az ifjú Siegfried tervezetének megírása.

A felsorolás forrásai: Grove monográfiák: Wagner, John Deathridge-Carl Dahlhaus, Bp., Zeneműkiadó, 1978, pp. 167-168., Rappl, E., Wagner operakalauz, Bp., Zeneműkiadó, 1976, pp. 56-57., Hevesy I., Wagner zenedrámái, Bp., Táltos, 1924, p. 24.

Der Ring der Nibelungen (ein Bühnenfestspiel für drei Tagen und einen Vorabend)-
A Nibelung gyűrűje (Színpadi ünnepi játék előestre és három napra)

Vorabend: Das Rheingold-A Rajna kincse-Előest.

Szöveg: 1851. okt./ nov.

1852. nov., Albisbrunn és Zürich, 1852. márc. 23-31.

1852. szept.15.-nov. 3.

Zene: 1853. nov.-1854. szept., Zürich

1853. nov. 1.-1854. jan.14.

1854. febr. 1.-máj. 28.

1854. febr. 15.-szept. 26.

Bemutató: - München, Königliches Hof- und Nationaltheater, 1869. szept. 22., vez.: Wüllner.

- Részletek a I., II., IV. jelenetből, Bécs, Theater an der Wien, 1862. dec. 26.,
vez.: Wagner.

Erster Tag: Die Walküre (in 3 Aufzügen)-A Walkür (3 felv.)-Első nap.

Szöveg: 1851. nov./dec.-1852. júl., Albisbrunn és Zürich.

1852. máj. 17.-jún. 1-11.-1. felv.

1852. jún. 12- 23.-2. felv.

1852. máj. 26-júl. 1.-3. felv.

Zene: 1854. jún.-1856. márc.-Zürich, London, Seelisberg, Zürich.

1854. jún. 28.-szept. 1., befejezve: 1855. ápr. 3.-1. felv.

1854. szept. 4.-nov. 18., 1855. ápr. 7.-szept. 10.-2. felv.

1854. nov. 20.-dec. 27., 1855. okt.8.-1856. márc. 23. átdolg. bécsi hangversenyekre,
3. felv.

Bemutató: - München, Königliches Hof- und Nationaltheater, 1870. jún. 26., Wüllner.

- Részletek az 1-3. felv.-ból, Bécs, Theater an der Wien, Wagner.

Zweiter Tag: Siegfried (in 3 Aufzügen)-Siegfried (3 felv.)-Második nap.

Szöveg: 1851. máj.-1852. nov.-1852. nov./ dec.

1851. máj. 24.-jún. 1.

1851. jún. 3-24.

(Első változtatás: 1852. nov./ dec., második változtatás: 1856.)

Zene: 1856. szept.-1.-2. felv.

1857. aug.-Zürich-2. felv.

1864. dec.-1865. dec.-München-2. felv.

1869. márc.-1871. febr.-Tribschen-3. felv.

Bemutató: - Bayreuth, Festspielhaus, 1876. aug. 16., Richter.

- Schmiedelieder az 1. felv.-ból, Bécs, Theater an der Wien, 1863. jan. 1., Wagner.

Dritter Tag: Götterdämmerung (Vorspiel und 3 Aufzüge)-Az istenek alkonya (előjáték és 3 felvonás)

Szöveg: 1869. okt. 2.-1870. jan. 11.-1873. máj. 3.-prológ.

1870. febr.7.-jún. 5., 1870. júl. 2., 1873. dec. 24.-1. felv.

1871. jún. 24.-okt. 25., 1871. júl. 5.-nov.19., 1874. jún. 26.-2. felv.

1872. jan. 4.-ápr. 10., 1872. febr. 9.-júl. 22., 1874. jún. 10.-nov. 21.-3. felv.

Zene: 1869. okt.-1870. jan. 11.-1873. máj. 3.-Tribschen és Bayreuth-prológ.

1870. febr. 7.-jún. 5., 1870. júl. 2. -1873. dec. 24.-1. felv.

1871. jún. 24.-okt. 25. , 1871. júl. 5.-nov. 19., 1874. jún. 26.-2. felv.

1872. jan. 4.-ápr. 10., 1872. febr. 9.-júl. 22.-1874. jún. 10.-nov. 21.-3. felv.

A felsorolás forrása: Grove monográfiák: Wagner, John Deathridge-Carl Dahlhaus, Bp., Zeneműkiadó, 1978, pp. 147-148.

2. 2. 2. A Nibelung-énekről szóló források, és az általuk létrejött Ring hasonlóságainak, és különbségeinek bemutatása a Nibelung-ének XII., XIII. századi, Szász Károly tollából származó fordításának, a verses EDDA Tandori Dezső által fordított részleteinek, és a Blum Tamás fordításában megjelent Wagner: A Nibelung gyűrűje c.-a Ring teljes szövegkönyvét tartalmazó-műveinek alapján.

A Nibelung gyűrűje tetralógia a következő források felhasználásával jött létre:

1. A Nibelung-ének.
2. Az EDDA.

A második forrással kapcsolatban nem tudható, hogy Wagner a régebbi, azaz a verses EDDÁ-t, vagy az újabb, azaz a prózai EDDÁ-t használta-e fel művében. A Nibelung-ének középkorból ránkmaradt forrását ismerte, de-mint azt már dolgozatom: A Nibelungok eredete c. részében említettem-, nem kizárólag ez a monda képezte a Ring vázát. Annak oka, hogy mégis foglalkozom a középkori forrással az, hogy a Szász Károly fordításában, 1868-ban megjelent mű magyar vonatkozásokat is tartalmaz, és hogy a monda elemei megtalálhatóak a tetralógiában.

2. 2. 2. 1. A hasonlóságok és különbségek összevetése a három fent említett műben a mondai szerkezet, és a szereplők szempontjából

A művek szerkezete:

1. A Nibelung-ének XII., XIII. századi fordításának jellemzői:

A monda 39 kalandra oszlik. Érdekes, hogy a 2003-ban talált legújabb leletek, melyek a Nibelung-ének eddig ismeretlen töredékeit tartalmazzák, szintén 39 énekből állnak.⁵² A kalandok Krimhilda álmával kezdődnek, melyben az általa nevelt sólymot két sas elragadja. A sólyom természetesen Szigfrid. A középkori forrásban Krimhilda az a személy, akinek az életével kapcsolatos eseményeken át szemlélhetjük a történeteket, mint azt már dolgozatom tárgyalásának 2. 1. 1. pontjában említettem. Ez a monda tartalmazza a legtöbb magyar-hun utalást és történelmi eseményt. A második énekben tűnik fel Szigfrid a maga személyében, akit a középkori monda niderlandinak mond. Apja Zsigmond, anyja Szigelind. Szigfrid ebben a mondában, csakúgy, mint a többi forrásban, kivételes tulajdonságokkal bír.

A további kalandokban jelenik meg Gunther, majd Brunhild, aki ízenlandi, azaz valószínűleg izlandi származású: „Kíséretükbe’ hősök, jó ízenlandiak, jöttek nemes levették, vitézi

⁵² A Nibelung-ének ismeretlen töredékeire bukkantak, in Transindex- színes, <http://szines.transindex.ro/?hir=1932>

úrfiak..”⁵³ A ködsisak ebben a történetben varázs-csuklya, melyet felöltve Szigfrid láthatatlanul, hátulról segíti Gunther királyt a Brunhild-del vívott párbajban. Szigfrid győz, majd a nyolcadik kalandban elindul Niblung-országba, ahová megérkezvén egy óriás fogadja, majd Albrik-kal vagy Alberik-kel, a törpével is találkozik.⁵⁴

A mondában Szigfrid Hagen készítésére indul el a niblungokhoz, mivel Hagen megrémül attól, hogy Brunhild követeket küld szerte Ízensteinba, hogy így sereget gyűjtsön. Hagen összeesküvést sejt és Szigfrid ezért indul el messze, hadakat keresni. Csónakjával Niblung-országba ér, mely rendkívül gazdag ország és harmincezer hős vitéz otthona. Közülük ezret rögvest magával is visz, hogy Ízensteinban Gunther király emberei legyenek túlerőben. Ekkor már Brunhild is behódol és elindulnak mindannyian Wormsba, Gunther király birodalmába. Brunhild nőül megy Guntherhez és Szigfrid eljegyzi Krimhildet. Brunhild ebben a történetben is gyengéd érzelmekkel viseltetik Szigfrid iránt, amelyeket ő nem viszonz. Brunhild és Gunther nászéjszakáján az ízenlandi királylány egy övvel gúzsba köti a királyt, a hős azonban a varázs-csuklya segítségével, Gunthernek adván ki magát, legyőzi Brunhildet. Szigfrid elvesz Brunhildtől egy gyűrűt és ugyanazt az övet, mellyel korábban a királylány Gunthert kötözte meg. A történetek után Szigfrid hazamegy Krimhilddel, aki immáron a felesége, majd a tizenharmadik kalandban újra visszatérnek a burgundokhoz, Gunther meghívására.

A dráma a tizennegyedik kalandban körvonalazódik, mikor is Krimhild elmondja Brunhildnek, hogy Szigfrid hálta el vele a nászéjszakát. Mindezt merő büszkeségből teszi, mert Brunhild nem engedi be maga előtt a templom kapuján, mikor imára mennek. Teszi ezt pedig azért, mert Brunhild szerint Krimhild rangban alatta áll. Miután Gunther értesül a történetekről, csalódik Szigfridben, bár ő büntelen. Ettől kezdve a király hős lovagja elveszejtésén munkálkodik. Első kísérlete kudarcba fullad, mert a tizenötödik kalandban megvív ugyan Szigfrid a sárkánnyal, de sértetlen marad. Sőt, mikor vérében megfürdik, sebezhetetlen lesz, kivéve a vállán, melyre ráesett egy hárs-levél.

Mivel az első terv nem vált be, Hagen arra kéri Krimhildet, varrjon Szigfrid ruhájára egy keresztet oda, amely ponton át sebezhető. Krimhild megteszi ezt, azt híven, hogy Hagen védeni akarja a hőst. A tizenhatodik kalandban vadászatra indul az udvar. Krimhild, rossz előérzete miatt nem akarja elengedni Szigfridet, de ő mégis útnak indul. Több vadállattal is megvív, de miután ezek után is életben marad, a cselszövők a végső tervhez folyamodnak. A király és Hagen már indulás előtt úgy intézték, hogy a vadászat alatt ital nélkül maradjanak. Szigfrid megszomjazván a közeli forráshoz megy egyedül, ahol Hagen azon a ponton döfi át kardjával, amelyet Krimhild a kereszttel jelölt, s ahol a hős sebezhető. Haldokolván Szigfrid kegyelmet kér feleségének és fiának. Mikor Szigfrid tetemét az udvarba viszik és Hagen melléáll, hogy kegyeletét lerója, a hős sebei újra vérezni kezdenek. Krimhild ekkor jön rá, kik voltak férje gyilkosai.

A történetnek a tetralógiával rokonságban álló része itt ér véget. A tizennyolcadik kalandtól már más irányt vesz a cselekmény, így elmondható, hogy az ónémet, ill. az ógermán monda-világhoz szorosan kevesebb, mint az énekek fele kapcsolódik. A további részekben tűnik fel majd Attila, aki Krimhild második férje lesz, ill. az ezután következő énekekben szól majd a költő Krimhild bosszújáról, melyet első férje gyilkosain követ el.

⁵³ A Nibelung-ének, ó-német hősköltemény (ford.: Szász Károly), Pest, Ráth Mór, 1868, p. 74.

⁵⁴ A Nibelung-ének, ó-német hősköltemény (ford.: Szász Károly), Pest, Ráth Mór, 1868, p. 87.

2. A régebbi, azaz a verses EDDA szerkezete és szereplői, különös tekintettel a tetralógiát ihlető, ill. az ahhoz hasonló részekre

Mint azt már dolgozatomban több részében említettem, nincsenek megdönthetetlen írásos bizonyítékok arra nézve, melyik EDDÁ-t használta fel Wagner. Néhány forrás viszont arra utal, hogy a szerző találkozhatott a régebbi EDDÁ-val. A Tandori Dezső fordításában napvilágot látott EDDÁ-hoz írt jegyzeteiben N. Balogh Anikó utal arra, hogy Wagner az EDDA: Hősi énekek-gyűjtőnév alatt szereplő mondáinak felhasználásával írta meg a Ringet.⁵⁵ Mielőtt azonban ezt a tézist kifejteném, szeretném bemutatni a régebbi, azaz a verses EDDA részeit, melyek a következők:

Mitologikus énekek

1. A völva jövőndölése
2. A Fenséges beszéde
3. Vaftrúdnir-ének
4. Grímnir-ének
5. Szkírnir-ének
6. Hárbard-ének
8. Loki csúfolódása
9. Trym-ének
10. Alvísz-ének

Hősi énekek

11. Völund-ének	21. Az első Gudrún-ének
12. Első ének a Hundingölő Helgiről	22. Szigurd-ének
13. Ének Helgi Hjörvarðszonról	23. Brünhild Hél-útja
14. Második ének Hundingölő Helgiről	24. A Niflungok pusztulása
15. Színfjötli jóslata	25. A második Gudrún-ének
16. Grípir jóslata	26. A harmadik Gudrún-ének
17. Regin-ének	27. Oddrún siralma
18. Fáfnirőlő Szigurd éneke	28. Attila-ének
19. Szigdríva-ének	29. A grönlandi Attila-ének
20. Töredékes Szigurd-ének	30. Gudrún bujtogatása
31. Hamdir-ének	

Vegyes énekek

1. Baldr álmái
2. Ríg-ének
3. Hyndla- ének
4. Örölő
5. Hlödr-ének

⁵⁵ Jegyzetek in EDDA, Óészaki mitológia és hősi énekek, <http://mek.oszk.hu/00300/00377>

Forrás: Tartalom, in EDDA, Óészaki mitológia és hősi énekek,
<http://mek.oszk.hu/00300/00377>

A fenti felsorolásból kitűnik, hogy az EDDA középső, Hősi énekek gyűjtőnevet viselő részét használhatta fel Wagner a Ringben. Az EDDÁ-t és a középkori forrást a mondai hasonlóságon túl összeköti az, hogy ez a forrás szintén tartalmaz Attiláról szóló részeket, többek közt egy Grönlandi Attila-ének címűt is. Tehát mindkét műben találhatók a hun-magyar történelemhez kapcsolódó szálak. Közös még az is, hogy Wagner csak az ógermán elemeket tartalmazó részeket használta fel, ami persze érthető. Ahogyan azt dolgozatomban bevezetésének 2. 1. 1.-es pontjában már említettem: a XI., XII., v. XIII. században született, Passauban németül lejegyzett monda, melynek címe: „Der nibelunge Not”-azaz: A nibelung szükség-, s amelyet valószínűleg egy voralbergi orvos: Jacob Hermann Obereit fedezett fel újra 1755-ben, egy grófi könyvtárban-, megtalálásától a német nemzeti érzés éltetője lett. A nemzeti érzés táplálását pedig az ógermán mondavilág nagyságát bizonyító részek kiragadása, és még fennköltebbé tétele szolgálta a leginkább. Ez lehet az egyik oka annak, hogy Wagner kizárólag a nemzeti öntudatot erősítő szemelvényeket használta fel a verses EDDÁ-ból is. A verses EDDA: Hősi énekek-gyűjtőnevű részén kívül az első részben: a Mitologikus-ének címszó alatt is találhatunk olyan érdekességeket, melyek kapcsolatba hozhatóak a Ringgel. Ezek a következők:

1. A 2. ének, azaz A Fenséges beszéde c. monda Ódinról (Ódin=Wotan) szól. Egészen pontosan arról, hogy hogyan jutott Ódin a rúnák birodalmába.⁵⁶ A rúnák és a germán mondavilág kapcsolatáról lásd: dolgozatomban bevezetésének 2. 1. 2. pontjában.
 2. A harmadik, azaz a Vaftrúdnir-ének egy sárkányról szól, „akinek” neve a Fafnir-névvel mutat hasonlóságot.⁵⁷
 3. A negyedik, azaz a Grímnir-ének a Valhallá-ról, ill. a Valkűrökről szól.⁵⁸
 4. Az ötödik, azaz a Szkírnir-énekben feltűnik Frey-a férfi isten (Frey= Froh a Ringben), és a Gerd (Gerd= talán a Nothung egyik ihletője volt), a kard is.⁵⁹
 5. A nyolcadik énekben, mely a Loki csúfolódása címet viseli, két motívum is fellelhető a Ringből. Az egyik Freya személye, a másik a testvérnász, mely azonban nem Siegmund és Sieglinde között jön létre, mint A Walkür-ben.⁶⁰
 6. A tizedik: Alvís-ének főszereplője egy törpe. Az Alvísz-név az Alberich-névvel mutat hasonlóságot.⁶¹
- (A teljesség igénye nélkül.)

⁵⁶ Jegyzetek in EDDA, Óészaki mitológia és hősi énekek, <http://mek.oszk.hu/00300/00377>- 2-es pont.

⁵⁷ Jegyzetek in EDDA, Óészaki mitológia és hősi énekek, <http://mek.oszk.hu/00300/00377>- 3-as pont.

⁵⁸ Jegyzetek in EDDA, Óészaki mitológia és hősi énekek, <http://mek.oszk.hu/00300/00377>- 4-es pont.

⁵⁹ Jegyzetek in EDDA, Óészaki mitológia és hősi énekek, <http://mek.oszk.hu/00300/00377>- 4-es pont.

⁶⁰ Jegyzetek in EDDA, Óészaki mitológia és hősi énekek, <http://mek.oszk.hu/00300/00377>- 8-as pont.

⁶¹ Jegyzetek in EDDA, Óészaki mitológia és hősi énekek, <http://mek.oszk.hu/00300/00377>- 10-es pont.

A Hősi énekek címszó alatt található mondák és a Ring hasonlóságai és különbségei

A mondák közül a következőkben találhatóak a Ring cselekményével hasonlóságot mutató motívumok:

1. Első ének a Hundigölő Helgiről.(Hősi énekek: 12.)
2. Ének Helgi Hjörvardszonról.(Hősi énekek: 13.)
3. Második ének a Hundingölő Helgiről.(Hősi énekek: 14.)

Azon a szembetűnő hasonlóságon kívül, hogy két énekben is feltűnik Hunding neve (aki a Walkürben Sieglinde férje), vannak egyéb hasonlatosságok is az említett mondák és a Ring között. Ilyenek például: a középső ének Helgi és a walkür Szváva be nem teljesedett szerelméről szól, akik a Második ének a Hundingölő Helgiről szóló részében Helgi és Szigrún néven újjászületnek, majd mivel Helgi megölte Szigrún apját és bátyját, távozik a túlvilágra, ahonnan még egyszer visszatérve magával viszi kedvesét. „A Verses Eddában a Helgi-énekek összeolvadnak a Szigurd-epika elemeivel; Helgi, aki a Völszung nemzetség tagja, Fáfñirölő Szigurd-dal is egy nemzetségbe tartozik.”⁶² A hősi énekek 15. darabja, a Színfjötli halála. Ebben az óizlandi sagában tűnik fel először Sigmund, aki Völszung király legidősebb fia.(A mondában tízen vannak testvérek.) Sigmund magától Ódintól kap egy csodatévő erejű kardot, melyet sógora el akar rabolni tőle. Sigmund megmentésére Szigni (Sigmund ikertestvére) indul, aki egy ismeretlen nő alakját magára öltve követi az erdőbe testvérét. Kettejük nászából születik Színfjötli.

A nevek és a történések meglepően nagy hasonlóságot mutatnak A Walkür eseményeivel és szereplőivel,
mint pl.:

Sigmund-Siegmund,
Szigni-Sieglinde,
Völszung király-a Wälsungok nemzetsége,
A testvérnász,
A kard, Ódin-Wotan ajándéka,
Színfjötli-Siegfried. Sigmund és Sieglinde fia.

A Hősi énekek 16. számú mondája a Grípir jóslata. Azért lényeges megemlítenem, mert a költő a Szigurd-énekek hiányzó eseményeit igyekezett pótolni benne a jegyzetíró szerint.⁶³ A 17-19 számok alatt szereplő énekek-a Szigurdról szóló epika részeként-, önálló ciklust alkotnak a verses EDDÁ-n belül. A Regin-ének és a Fáfñirölő Szigurd éneke Szigurd ifjúságáról és felnevelkedéséről szólnak. N. Balogh Anikó szerint „Szigurd nem más, mint a frank mondakörből, a Nibelung Énekből is ismert Siegfried.”⁶⁴ Mint azt már dolgozatomban bevezeté-

⁶² Helgi énekek in Völund- ének-11., in Jegyzetek in EDDA, Óészaki mitológia és hősi énekek, website lásd: 1-6. pontban.

⁶³ Grípir jóslata, in Jegyzetek in EDDA, Óészaki mitológia és hősi énekek, <http://mek.oszk.hu/00300/00377>.

⁶⁴ A Szigurd-énekek, in Jegyzetek in EDDA, Óészaki mitológia és hősi énekek, <http://mek.oszk.hu/00300/00377>.

sének 2. 1. 1. pontjában említettem, a monda frank eredete erősen vitatott. Az előbb felsorolt két ének addig a pontig követi nyomon Szigurd sorsát, míg a hős megérkezik Giúki udvarába. A Regin-ének eseményei két szálon futnak. Az egyik Szigurd győzelméről regél a kincset őrző sárkány felett, a másik a hős felnevelkedéséről Regin udvarában. Ezen a ponton mindhárom mű összefonódik, mert Giúki, aki a középkori énekekben Gunther, az Istenek alkonyából is ismerős lehet csakúgy, mint a sárkány felett aratott győzelem, mely a Siegfriedben és a középkori forrásban is hasonló. Mindhárom az előbb említett, az EDDÁ-ból származó ének tartalmaz olyan részeket, melyek nem lendítik tovább a cselekményt, sokkal inkább életbölcsségeket tanító versekhez hasonlíthatóak. A Hősi énekek-ciklus 20. dala-a Töredékes Szigurd-ének-az a monda, ahol a Nibelung-mondakör közvetlenül a Verses EDDA epikájához kapcsolódik. Az EDDA íróját azonban nem elsősorban Szigurd, hanem Brünhild, a „hősi becsületében és szerelmében megcsalt” nő érdekli.⁶⁵ Az ének Brünhild monológja, melyben az ő: Brünhild, Giúki, Gunnar-Gunther és Szigurd kapcsolatát a következőképpen meséli el: Szigurd megérkezik Giúki udvarába, és házasságot köt Giúki leányával, Gudrúnnal. Gudrún neve a Ringben Gutrune nevéhez hasonlít, aki Gibich és Krimhilde gyermeke, a középkori forrásban viszont Szigurd-Szigfrid Krimhildet veszi nőül.

Az EDDA vonatkozó részében Brünhild fogadalmat tesz, hogy csak ahhoz a hőshöz megy nőül, aki áthatol a köréje emelt lángfalon. Ez utóbbi motívum az Istenek alkonyában is szerepel, mint az is, hogy Gunnar-Gunther helyett Szigurd-Szigfrid állja ki a próbát.⁶⁶ Brünhild azonban megtudja az igazságot és bosszút esküszik. Azt állítja, hogy a bátorságpróba éjjelén Szigurd kedvese volt, amivel haragra gerjeszti Gunnart. A monda ezen eleme se a középkori monda, se a Ring történéseivel nem mutat rokonságot, ugyanis mindkettőben Gunther (aki ehelyütt Gunnar) az, aki bosszút áll Hagen által. Csupán a bosszú indítéka közös. A játszmat máshogyan játsszák. Az énekek, amelyek Szigurd, ill. Brünhild életével foglalkoznak még: a 21. ének: Az első Gudrún-ének, és a 22. ének, melynek címe: Szigurd-ének.

A Ring szempontjából rendkívül fontos megemlítenem a 23. éneket, mely a Brünhild Hél útja-címet viseli. Azért fontos ez a részlet, mert ebben Brünhild a halottak országába utazik, ahol számot ad életéről. Hél, a halottak országa, ahová a hősnő önként követi szerelmét, mert a való világban nem lehettek egymáséi. A Hél-Halja-Halál szavak rokonságára utaló adatokat lásd dolgozatom bevezetésének 2. 1. 1. / 2. pontjában. Az Istenek alkonyában Brünhild máglyán kíván elhamvadni szerelmével együtt. „Hősi teste hamvadjon együtt a nővel, ki méltó asszonya volt!”⁶⁷ Az EDDA 24. és 25. éneke tartalmaz még a Ringgel rokon elemeket, de a hőstörténet ógermán vonatkozású részei itt véget érnek. A 25.: A második Gudrún-ének címet viselő monda „összegyűrja” a burgundokról és a Szigurdról szóló történeteket, így minden szereplő ugyanazon nemzetség tagja lesz. A harmadik Gudrún-énekben azonban már Attila a főszereplő. Szigurd kalandjai véget értek.⁶⁸

⁶⁵ A Töredékes Szigurd-ének, in Jegyzetek in EDDA, Óészaki mitológia és hősi énekek, <http://mek.oszk.hu/00300/00377>.

⁶⁶ Istenek alkonya, 2. felv., II. jelenet, in Richard Wagner, A Nibelung gyűrűje, ford.: Blum Tamás, Bp., Szenci Molnár Társaság, 1998, p. 287.

⁶⁷ Ibid.

⁶⁸ A második Gudrún-ének, in Jegyzetek in EDDA, Óészaki mitológia és hősi énekek, <http://mek.oszk.hu/00300/00377>.

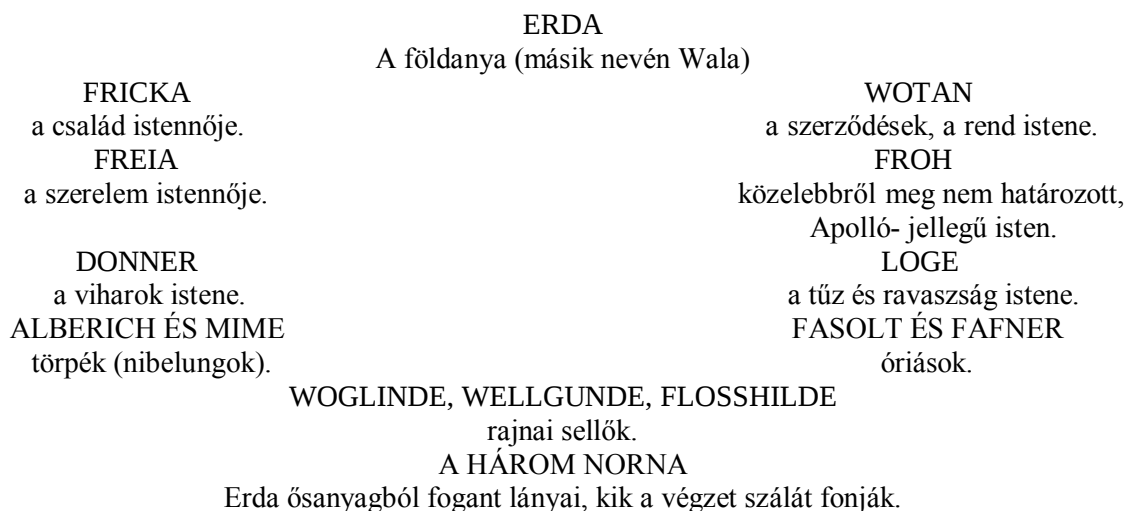
A fenti elemzésből meggyőződéseim szerint kitűnik, hogy a középkori Nibelung-ének és az EDDA felépítése, szerkezete és szereplői között vannak ugyan hasonlóságok, de a monda, ill. a mondagyűjtemény sok ponton különbözik egymástól. Valószínűsíthető azonban, hogy Wagner, a középkori éneknél valóban nagyobb mértékben használta fel az EDDÁ-t tetralógiájában. Ezt a feltevést arra alapozom, hogy a Nibelung-ének teljesen megszerkesztett, logikus gondolatmenetet követő történet, míg az EDDA egymástól független, egymással laza kapcsolatban álló eseményeket tartalmaz. Wagner valószínűsíthetően szívesebben dolgozott fel és használt olyan forrásokat, melyekből új történet kerekíthető. Az erre utaló bizonyítékokat lásd: dolgozatomban bevezetésének 1. 2. 2. / 4. pontjában.

2. 2. 2. 2. A Ring szereplőinek és a műben fellelhető mondai motívumoknak hasonlatosságai, különbségei

A tetralógia mára már teljesen elfogadott neve: A Ring. A szó gyűrűt jelent, ami meggyőződésem szerint nem csak a címben szereplő gyűrűre, hanem a drámák összefonódására és felépítésére és a vezérmotívumok, ill. a végtelen dallam mindent átszövő indázására is utal.

A Ring az a tárgy, amely az EDDÁ-ban egyáltalán nem, a középkori forrásban pedig csak egy helyen-a történetnek azon a pontján, ahol Szigfrid Gunthernek adván ki magát, legyőzi Brunhildet, hogy elhálhassák a házasságot-, jelenik meg. A gyűrű tehát csak Wagner művében kap ilyen fontos szerepet. Ami egy másik, de igen lényeges eltérés az előbbieken említett forrásokhoz mérve, hogy a tetralógia fontos szereplői az istenek. Szigfrid-Szigurd történetében ez az isten-motívum egyáltalán nem jelenik meg. Kizárólag az EDDA Mitologikus énekek-részében találkozhatunk velük: Ódinnal, a Valkűrökkel, Frey-jel és Frey-jával. Lásd dolgozatomban tárgyalásának 2. 2. 2. 1. / 2./ 1. 3. 4. 5. pontjában.

A további különbségek, és hasonlóságok feltárása érdekében álljon itt egy „családfa” a Blum Tamás által fordított Nibelung gyűrűjéből:

A KILENC WALKÜR
(nevük Erda melléknevéből, Walából származik)
SIEGMUND ÉS SIEGLINDE

a Wälsungok, az ikrek, Wotan és egy földi nő gyermekei.

HUNDING
Sieglinde férje.

SIEGFRIED
Siegmund és Sieglinde fia.

HAGEN
Alberich és Krimhilde fia, Gunther és Guttrune féltestvére.⁶⁹

A „családfa” kimutatja, hogy a wagneri történet szereplői között olyanok is vannak, akiknek neve fel sem merült a forrásokban. Ilyenek pl.: ERDA, FRICKA, DONNER, WOGLINDE, WELLGUNDE ÉS FLOSSHILDE, ill. FASOLT. Az impozáns névsor néhány szereplője Wagner fantáziájának szülötte, mint pl.: a három sellő, FRICKA, DONNER és FASOLT. ERDA neve rokonságot mutat az ógermán világgal, amelyre az utalhat, hogy Izlandon ma is van egy azonos szóalakú női név, illetve a névhez hasonló forma az EDDA-Mitologikus-énekek 6. részében is megtalálható. Az ERDA szóval kapcsolatba hozható kifejezés a Jörd, ami izlandiul földet jelent.(Írásmódja: jörd.)⁷⁰

A tények szignifikánsabbá tétele céljából érdemes lehet a két Nibelung gyűrűjét ihlető forrás szereplőit összehasonlítani a tetralógia ez idáig még nem vizsgált szereplőivel.

<u>A Nibelung gyűrűje</u>	<u>EDDA</u>	<u>Nibelung- ének</u>
WOTAN	ÓDIN	NEM SZEREPEL
FREIA	FREYR	NEM SZEREPEL
FROH	FREY	NEM SZEREPEL
LOGE	LOKI	NEM SZEREPEL
ALBERICH	ALVÍSZ v. ANDVARI	ALBRIK v. ALBERIK
MIME	MÍMIR	NEM SZEREPEL
A HÁROM NORNA	NORNÁK	NEM SZEREPEL
A KILENC WALKÜR	VALKÜRÖK	NEM SZEREPEL
SIEGMUND	SZIGMUND	ZSIGMOND
SIEGELINDE	SZIGNI	SZIGELIND
HUNDING	HUNDING	NEM SZEREPEL
SIEGFRIED	SZIGURD	SZIGFRID
HAGEN	HÖGNI	HAGEN

Mint ahogyan azt Blum Tamás is megjegyzi könyvében: „Wagner szereplői nem teljesen azonosak a Nibelung-ének szereplőivel.”⁷¹ A tény olyannyira igaz, hogy az egyezés az EDDÁ- hoz képest elenyésző. A Nibelung gyűrűjének szereplői és az EDDA hősei közti egyezés viszont akár 100%-osnak is mondható.(Amennyiben eltekintünk a néhol kissé eltérő szóalakoktól.) A fentiekből az tűnik ki számomra, hogy valós alapja lehet N. Balogh Anikó és

⁶⁹ A Fordító jegyzete, in Richard Wagner, A Nibelung gyűrűje, ford.: Blum Tamás, Bp., Szenci Molnár Társaság, 1998, pp. 19- 20.

⁷⁰ Ensk- íslensk orðabók (Angol-izlandi szótár), Reykjavík, Izland, Orðabókútgáfan, 1995, 2001, p. 141.

⁷¹ A Fordító jegyzete, in Richard Wagner, A Nibelung gyűrűje, ford.: Blum Tamás, Bp., Szenci Molnár Társaság, 1998, p. 20.

mások elméletének, miszerint Wagner a régi, azaz a verses EDDA énekeit részesítette műve megírásakor előnyben, a középkori forrással szemben.

A drámaciklus motívumainak és az előbbieken említett források motívumainak hasonlóságai, különbségei

A Rajna kincse

Az EDDÁ-hoz, ill. a Nibelung-énekhez kapcsolódó elemek:

1. A Rajna. Az EDDÁ-ban Andvari kincset őriz ott, a középkori forrásban pedig több énekben is megjelenik. (pl. Tizedik kaland.)
2. Walhalla. Az EDDÁ-ban Valhalla, de ott a Valkűrök lakhelye. Lásd: EDDA: Hősi énekek, 11. ének. A középkori forrásban nem található.
3. Gyűrű. Lásd, mint dolgozatom tárgyalásának 2. 2. 2. 2. pontjában.
4. Szerződés. A Rajna kincse szerződés-motívuma Wagner leleménye.⁷²

A Walkür

1. Siegfried és Sieglinde násza a Walkürben egy kunyhóban történik. Az EDDÁ-ban Sigmund és Szigni-akik szintén ikertestvérek-, az erdőben lesznek egymáséi, mint az EDDA: Hősi énekek, 15. énekében megtalálható. A Nibelung-ének nem ír testvérnászról. Az EDDÁ-ban Sigmund és Szigni nászának gyümölcse: Színfjötli, aki Walkürben Siegfried.
2. A kard. A Walkür Nothunga megjelenik az EDDÁ-ban, de nem ezen a néven. Lásd: dolgozatom-A Nibelungok eredete: 2. 2. 2. 1./ 2. / 4-es pontjában. A Nibelung-ének Harmadik kalandjában viszont megjelenik a kard, melyet Balmungnak hívnak.
3. Wotan szerződösszegése. Az EDDÁ-ban vannak arra utaló motívumok, hogy Ódin szerződösszegő és hazug. Lásd: Mitologikus énekek: 8. Loki csúfolódása. Mint azt már előbb is említettem, Wotan személye a Nibelung-énekben nem szerepel.
4. Tűzvarázs. A Brünnhildét körülvevő lángfal a Walkürben nem Wagner leleménye. Az EDDÁ-ban, a Töredékes Szigurd-énekben-Hősi énekek: 20.-Brünhild ugyanez elé a próba elé állítja leendő kérőit.

Siegfried

1. A kard. Lásd, mint fent: A Walkür.

⁷² Richard Wagner, A Nibelung gyűrűje, ford.: Blum Tamás, Bp., Szenci Molnár Társaság, 1998, pp. 69- 73.

2. Mime dajkameséje. Ebben azt taglalja, milyen jó nevelője is volt ő Siegfriednek. Az EDDÁ-ban létezik egy Mímir, akit az az és ván istenek kiegyezésekor túsul fognak, és később levágják a fejét. Lásd: Mitologikus énekek:1. A völva jövődölése.

3. Fafner legyőzése.

Több mondai elemet is magába olvaszt: 1. „Siegfried eredetileg Világosság-, vagy Napisten volt, aki legyőzte és megölte a kaotikus őséjszaka szörnyeit. Apollóhoz hasonlóan, aki megölte a Python nevű sárkányt..⁷³ Az EDDÁ-ban is van Fáfírnölő Szigurd-ének (Hősi énekek: 18.) és a Nibelung-ének is beszámol Szigfrid győzelméről a sárkány felett.(Tizenötödik kaland.)

4. Tűzvarázs. Lásd, mint fent: A Walkür, 4- es pont.

Az istenek alkonya

1. Nornák. A tetralógia ezen részében a sors fonalát fonják csakúgy, mit az ógermán regékben. A nornáknak köszönheti Ódin-Odin-Wotan a rúnák titkát. Lásd dolgozatom tárgyalásának: A Nibelungok eredete, 2. 1. 2- es pontjában.

2. A varázsfőveg-ködsisak. Az EDDÁ-ban nem tudni, vajon hogyan vette fel Szigurd Gunther alakját, míg a Nibelung-énekekben a csodatévő fejfedő: varázs-csuklya névre hallgat.

3. Grane. Brünnhilde lova, melyet Siegfriednek ajándékoz. A ló az EDDÁ-ban Gráni névre hallgat. Lásd: Hősi-énekek: 12. Első ének Hundingölő Helgiről. A középkori forrásban nem szerepel a ló-motívum.

4. Cselszövés. Guttrune csellel lett Siegfried felesége. Siegfried előtt Brünnhildét szerette. A motívum Wagner fantáziáját dicséri, ill. hasonlatos az EDDÁ-hoz is.

5. Siegfried halála. A zenedrámában tűzhalál Siegfried sorsa, a Nibelung-énekekben és a mondákban Siegfried, Hagen és Gunther cselszövésének áldozata lesz és Hagen egy karddal gyilkolja meg.

6. Az istenek pusztulása. Wagner fantáziájának szüleménye. A forrásokban a motívum nem szerepel.

Siegfried és az istenek tehát elpusztulnak. Till Géza azt írja: „Siegfried is áldozata lesz győzelmének.ő lesz a kiszemelt hős, akit az istenek feláldoznak, hogy saját bűneik következményei elől megmeneküljenek.”(Lásd: hivatkozás: 1.-lap alja.). Wagnert ebben az esetben is a megváltás eszméje ragadta meg, úgy, mint a Hollandi, a Tannhäuser, a Lohengrin és később a Parsifal esetében.(Lásd: hivatkozás: 1.-lap alja.)

A megváltás eszméje nem csak Wagner zeneköltészetének, hanem életének is egyik központi gondolata volt. A megváltó nő gondolatáról lásd dolgozatom bevezetésének 1. 1. 2. pontjában.

⁷³ Till Géza, Utószó in Richard Wagner, A Nibelung gyűrűje, ford.: Blum Tamás, Bp., Szenci Molnár Társaság, 1998, p. 337.

De míg Wagnert megmenti Cosima, Siegfried nem tudja megváltani az istenek bűneit. A régi világnak pusztulnia kell és „a rajnai sellők a világégés zsarátnokából nyerik vissza az immáron megtisztult gyűrűt.”⁷⁴

2. 3. 3. Richard Wagner drámai költeményének a mondákon túlmutató dimenziói

Az előbbiekből reményeim szerint kiderült, hogy Wagner teljesen egyedi módon és igen ötletesen szőtte egybe a különböző forrásokat, majd az összeszőtt szálakból egy teljesen új materiát hozott létre. Sok mondai elemhez ragaszkodott, de semmihez sem szolgáian és pontosan. Tette ezt tán azért, mert „minden igazi drámának messze túl kell menni azon a lehetőségen, hogy kiszakított világdarabot, esetleges egyéni élményt vigyen a színpadra.”⁷⁵

A dráma célja általában az, hogy szintetikus képet közvetítsen a világról. Wagner tetralógiája azonban ennél is többet ad. Több tanulmányt is írtak arról, hogy a történetek nem mindig követik logikusan egymást, de meggyőződésem, hogy ez nem lényeges. Sokkal fontosabb a mű maga. Jelentőségét és értelmét számtalanszor akarták már megfejteni. Szeretnék bemutatni néhány elméletet, melyek tán közelebb visznek a megoldáshoz.

1. A legáltalánosabb felfogás, hogy a Ring az idealizmus és a materializmus csatája, amit az arany és a szerelem harca jelképez.⁷⁶

2. A másik elmélet két embertípus küzdelmét véli felfedezni a drámában. A két típus: az önmaga szabályai által determinált passzív, és pesszimista lélek: Wotan, és az anarchista, szabad harcos, akinek impulzív tettei irányítják életét: Siegfried.

3. Legtovább tán Ellenbogen és Shaw mentek. Shaw egyenesen azt állítja: a dráma szereplői különböző társadalmi osztályokat képviselnek, mint pl.: a nibelungok a kizsákmányolt proletárokat, Alberich a felkapaszkodott proletárt, az óriások a zsugori kispolgárokat, Fricka az erkölcsöt, Brünnhilde Wotan belső akaratát, Loge a diplomáciát, Siegfried pedig a régi rend megdöntőjét, az ifjú anarchistát. Azt is feltételezi, hogy Wotan akarata, hogy fia megváltsa őt. Kísérlete azonban kudarcot vall. A problémák reformokkal nem megoldhatók. Meggyőződésem, hogy végső soron minden elmélet megegyezik abban, hogy a Ring a világok szembenállásának tragédiájáról szól, melyek közül az egyiknek pusztulnia kell. Wagner választása szerint annak, amely bűnei miatt jobban megérdemelte a halált. Halál és

⁷⁴ Rappl, E., Wagner operakalauz, Bp., Zeneműkiadó, 1976, p. 83.

⁷⁵ A Nibelung gyűrűje, in Hevesy Iván, Wagner Zenedrámái, Bp. Táltos, 1924, p. 9.

⁷⁶ A Nibelung gyűrűje, in Hevesy Iván, Wagner Zenedrámái, Bp. Táltos, 1924, pp. 10-13.

születés egy töről fakad. A zenedráma műfajával a jövő műalkotása született.⁷⁷ Wagner utánozhatatlan alkotó volt, akinek művészete sok zeneszerzőre hatást gyakorolt, de közülük csak az alkotott maradandót, aki Wagner munkásságát felhasználva-úgy, mint ő-, a régiből valami újat hozott létre.

A Wagner-hősök, az izlandi sagák, és a dicső magyar múlt

Elmélkedés

Dolgozatom célkitűzése az volt, hogy megvilágítsak és feltárjak néhány összefüggést, amely a látható dolgok mögött rejtőzik. Mielőtt nekifogtam az írásnak, kissé megrettentem a hatalmas anyagtól, hiszen a Ring elemzése önmagában is gigászi munka. Nem is beszélve a mondák, a történelem, és az írástörténet témára vonatkozó részeiről. Azért vágtam mégis neki, mert szellemi kihívásnak éreztem a láthatatlan láthatóvá tételét. Megkíséreltem bemutatni azt, milyen sok dolgot felejtett el az emberiség, és hogy milyen nagy szükségünk van a hősökre.

Mikor arról kérdeztek: miről szól majd a dolgozatom, kissé félve válaszoltam. Wagner manapság még mindig-vagy ismét-,nehezen érthető dolognak számít. Lehetséges, hogy ennek egyik oka: a felgyorsult világ. Mert kinek van ideje éveket tölteni azzal, hogy érteni kezdje Wagner művészetét? És nem utolsósorban: kinek van több órája arra, hogy végigüljön egy-nem is egy, négy!-, végtelenül hosszú zenedrámát? Egyre kevesebb embernek. Ma a gyorsan és könnyen fogyasztható temékek korában élünk. Az amerikai popcorn- kultúra uralkodik, s a mondák hősei trónfosztottak lettek, s helyettük új, könnyen lecserélhető csillagocskák uralják az eget.

Nem csoda, hisz ma mindenki lehet „hős”. Énekesek hang nélkül válnak sztárrá. Ma bárki, bármit megvehet, hangot, szépséget, sikert egyaránt. Izland azonban-még ma is-, tiszta világ. Nem kerülte el ugyan az amerikai stílus begyűrűzése, de sok régi értékhez ragaszkodik. Az egyik ilyen a hősi múlt. Belátom: egy olyan világ, amely kizárólag az időjárás viszontagságainak kiszolgáltatott, erős bástya lehet. Mégsem kizárólag ez az izlandi ember erejének forrása. Az is, hogy nem felejt. Emlékezik. A rosszat pedig felhasználja a következő lépés jobbá tételének érdekében.

Bár sok oldalon keresztül taglaltam azt, vajon ki is Siegfried, mégsem az a legfontosabb, hogy hun, frank, izlandi vagy éppen német hős-e. Fontosabbak az értékek, amelyeket képvisel. Az értékek, melyek ma már nem divatosak. Erő, tisztesség, gerinc, önfeláldozás, hithűség.

Mindig meglepődöm, hogy a világ mily kevésbé változik. Hogy még ma is élnek „istenek”, akik az emberektől várják a megváltást bűneikért. A hősök azonban egyre kevesebben vannak és az „istenek” bűnei egyre vérlázítóbbak. De ahogyan a mondákban, a Nibelung-ének 1868-as fordításában, és Wagner drámaciklusában is győz az igazság, győznie kell előbb vagy

⁷⁷ Till Géza, Utószó in Richard Wagner, A Nibelung gyűrűje, ford.: Blum Tamás, Bp., Szenci Molnár Társaság, 1998, p. 363.

utóbb (ma már nagyon úgy tűnik: utóbb), mindenütt. A régi világ meghaladta önmagát. Túllépte kereteit. A muzsikás feladata pedig meggyőződésem szerint nem lehet más, mint keresni, kutatni, és saját területén a lehető legtöbb dolgot jóvátenni. Megőrizni, ami igaz, és ha lehet, még igazabbá tenni. A zene nagy hatalom. Az ereje kicsit talán meggyengült, de még mindig nagy hatalom.

Wagnert ismerni és érteni vélni pedig ajándék, amelyet ha lehet, tovább kell adni másoknak. Ez ihlette dolgozatomban pedagógiai kiegészítését, melyben megkíséreltem Wagner művészetét közelebb hozni a diákokhoz. Sajnálom, ha nem tudhatnák meg, milyen kivételes gondolkodó volt. És távol álljon tőlem, hogy ezt a megállapítást magamnak tulajdonítsam.

3. 1. Pedagógiai kiegészítés. Színek és képek, Wagner: Tannhäuser c. operája: „Csarnok-áriájának” bemutatása, elemzése alapján

3. 1. 1. A zene ereje. A zene pszichológiája.

„Figyeld csak meg a laza nyáját,
Vagy betörtetlen csikók fajzatát,
Amint bolondul szökellnek, nyihognak,
Mert vérük ezt kívánja meg:
De ha meghallják a trombita hangját,
Vagy bármely zene éri fülüket,
Látod, hogy némán állnak s vad szemük
Szelid fénybe fordul a zene édes
Hatalmától. Mondják, így mozgatott meg
Orpheus fákat, köveket, folyókat:
Mert minden kemény és konok dühöt
A zene megszelidít egy időre.
Az ember, aki legbelül zenétlen,
S nem hat rá édes hangok egyezése,
Az kész az árulásra, taktikára,
S szelleme tompa, mint az Erebus:
Meg ne bízz benne. Hallgass a zenére.”⁷⁸

Shakespeare: A velencei kalmár
Vas István fordítása

A zene csodatévő ereje sok népmese, monda, rege témája. Elég megemlítenem a csodafurulya meséjét, mely hangszer csak az igaz ember kezében szólal meg, s amelynek szavára mindenki táncra perdül. Szindbád történetét-, akit elbűvöl a szirének éneke-, mindenki ismeri. A hatalmas Sahriár király az Ezeregyéjszaka meséiből pedig csupán egyszer hallja egy lány lantjátékkal kísért énekét, és máris olthatatlan szerelemre lobban iránta. A muzsika lélekre gyakorolt hatása köztudott. A zeneterápia létrejötté és működőképessége is ezt bizonyítja. Számtalan olyan embert tesz boldogabbá a zene vagy a zenélés, akinek kézzelfogható érzéke,- a művészet ezen ágához-, nincs.

⁷⁸ Vitányi I., A zene lélektana, Bp., Gondolat, 1969, p. 6.

Miben rejtőzik hát a muzsika ereje?

Vitányi Iván: A zene lélektana c. munkájában, két pontban írja le a hangok lélekre gyakorolt hatását:

1. A katarzis szerepe és jelentősége. A művészet és a katarzis.
2. A zenei hangok érzékelése. Hogyan vezethet el a hangok érzékelése a katarzis élményéhez?⁷⁹

1. A katarzis szerepe és jelentősége. A művészet és a katarzis

A katarzis jelentőségének feltárásához először tán érdemes lenne meghatározni: mi is a művészet, mivel ez lehet a katarzis egyik kiváltó oka. A témával kapcsolatban sok elmélet született, melyekből csupán néhányat szeretnék idézni, a teljesség igénye nélkül.

1. Kant azt állítja: „a tetszés és a nem tetszés érzésén alapszik a ..művészet”.⁸⁰

2. Theodor Lipps szerint: „...egy zenemű meghallgatásakor a műélvező a műben kifejezett érzelmeket a sajátjaiként éli át.”⁸¹

3. Ferenczi Sándor, Freud magyar tanítványa két mozgásfajtában határozza meg a művészet lényegét: a projekcióban és az introjekcióban. A projekcióban saját érzelmeinket vetítjük rá a külvilágra, introjekcióban pedig azonosítjuk magunkat a külvilággal. A két folyamat egymást erősíti.⁸²

4. Jung azt állítja, hogy a művészet a tudatalattink kollektív részét jeleníti meg, amit ő archetípusnak nevez. A zene is ilyen archetípusokat jelenít meg, emóciós minták bemutatása útján.⁸³

5. A behaviorizmus⁸⁴ a szexuális ösztönök szublimációjának⁸⁵ tekinti a művészetet.

6. Burke szerint: „az emberek..stratégiai módszereket=stratagénákat dolgoznak ki a társadalomban való viselkedésre. E motívumok szimbolikája voltaképpen a művészet.”⁸⁶

⁷⁹ Vitányi I., A zene lélektana, Bp., Gondolat, 1969, p. 10.

⁸⁰ Helmholtz, H., Die Lehre von den Tonempfindungen, als physiologische Grundlage für die Theorie der Musik, Braunschweig, 1877, p. 250

⁸¹ Lipps, T., Grundlegung der Asthetik, Hamburg, Leipzig, 1903, p. 8.

⁸² Vitányi I., A zene lélektana, Bp., Gondolat, 1969, p. 20.

⁸³ Vitányi I., A zene lélektana, Bp., Gondolat, 1969, p. 22.

⁸⁴ Tapasztalás-elmélet.

⁸⁵ **Szublimál:** alacsonyabb rendű ösztöni indítékot szellemi természetű tevékenységre vált át. Idegen szavak és kifejezések, Bp., Akadémiai Kiadó, 1989, p. 825.

⁸⁶ Vitányi I., A zene lélektana, Bp., Gondolat, 1969, p. 25.

Az előbbiekben felsorolt elméletek többnyire az érzelmek szemszögéből vizsgálták a művészetet. Vannak azonban olyan gondolkodók, akik az értelem szempontjából közelítik meg a kérdést. Az alaklélektan képviselői például azt állítják: „a művészet ..elsősorban abból a szempontból érdekes, hogy milyen struktúrák jelennek meg benne.” „a hangrendszereket, a zenei struktúrák fejlődését vizsgálja..”⁸⁷

Krueger elméletét szeretném még megemlíteni, melyben arról ír, hogy a valódi művészet mélyre merít és a „mélység dimenziójában ..mindig benne van a bánat és az öröm. Ez az igazi művészet sajátossága..a giccs a felületen marad.”

Nem létezhet azonban művészet, alkotó képzelet nélkül. Az alkotó képzeletnek három fokozata van Palágyi Menyhért szerint, melyek közül a harmadik, azaz a szimbolikus képzelet képezi a művészetpszichológia alapját, mivel ez a fajta képzelet egyedül az ember sajátja.⁸⁸

Az előbbiekben csupán néhány gondolkodó művészetről alkotott elméletét soroltam fel, amelyek meggyőződésem szerint érdekesek ugyan, de egyik sem fejezi ki maradéktalanul: mi is a művészet. Egy valami vonható le konklúzióként. A művészet olyan tevékenység, vagy megjelenési forma, melyben az értelem és az érzelem egyaránt fontos szerepet játszik.

A katarzis

Pavlov két féle emberi gondolkodás-típust különböztet meg, a művészt és a tudóst. A művész gondolkodása szerint abban egyedülálló, hogy rendelkezik az emlékek rendkívül eleven felidőzésének képességével.⁸⁹ Vigototszkij koncepciója az, hogy a művész az ellentétek sajátos szembeállítására képes. Meggyőződésem szerint mindkét elmélet igaz. A művésznak ahhoz, hogy katarzishoz tudja juttatni közönségét, mindkét készségre szüksége van, mert a katarzis az előzőleg átélt élmények sajátos formában való visszatükrözése. Akkor beszélhetünk katarziszról, ha „az embert olyan élmények érik, amelyek életvitelének.. megváltoztatására” szólítják fel „nemcsak értelmileg, hanem érzelmileg is.” Ebből adódóan a művészetnek van objektív és szubjektív oldala is. Az objektív oldal a valóság visszatükrözésének szándéka (az értelem), a szubjektív pedig a ráismerés belső folyamata (az érzelem.) A katarzis szó eredeti jelentése: megtisztulás.

Arisztotelész két összefüggésben beszél a katarziszról: a tragédia és a zene kapcsán. Szerinte: „mindkettőben részvétet érzünk, s mindkettőben meg-tisztulunk”⁹⁰ az átélt, nagy érzelmektől. A művész célja tehát olyan érzelmi felindulás meg-élése és átadása, amely megtisztuláshoz vezet. Nem tisztulhat azonban meg az, aki nem szeret. Ám ahogyan József Attila írja: „az érzelem nem tartalma a művészetnek, hanem a formája.”⁹¹ És forma nélkül nincs tartalom.

2. A zenei hangok érzékelése. Hogyan vezethet el a hangok érzékelése a katarzis élményéhez?

⁸⁷ Vitányi I., A zene lélektana, Bp., Gondolat, 1969, p. 29.

⁸⁸ A három fajta fantázia: direkt, inverz és a szimbolikus. **Inverz:** fordított. Vitányi I., A zene lélektana, Bp., Gondolat, 1969, pp. 31-32.

⁸⁹ Vitányi I., A zene lélektana, Bp., Gondolat, 1969, pp. 67-72.

⁹⁰ Vitányi I., A zene lélektana, Bp., Gondolat, 1969, p. 206.

⁹¹ Vitányi I., A zene lélektana, Bp., Gondolat, 1969, p. 86.

A hang dimenziói

Az érzékelés fiziológiai szintjén három dimenziót vagyunk képesek érzékelni. Ú.m.: a hangok frekvenciáját, az intenzitását és az időtartamát.⁹²

A zenei hallás dimenziójának rendszere pedig a következő:

1. A harmónia- dimenziója: a frekvencia.
2. A hangszín- „ : a frekvencia és az intenzitás.
3. A melódia- „ : a frekvencia és az időtartam.
4. A dinamika- „ : az intenzitás és az idő.
5. A ritmus- dimenziója: az idő.

A zenei hangokat konszonancia és disszonancia alapján is osztályozhatjuk. József Attila azt írja: a „konszonancia nem egyéb megértett disszonanciánál.”

És valóban. Az akkordok, a zenei fordulatok, a ritmika mind-mind a zenei gyakorlat alapján nyeri el értelmét. Tehát ami az embereket a fülnek tetsző, és a nem tetsző zene megítélésében vezérli, az a szocializáció.

A hallástípusok

A. Wellek, kutatásában két hallástípust különböztet meg. Az egyik a lineáris, a másik pedig a ciklikus-poláris. A lineáris-típusú hallással rendelkező emberek a polifóniát és a kontrapunktikát szeretik azért, mert fülük az egymástól távolabb lévő hangokat jobban meg tudja különböztetni, épp ezért az akkordok szinte semmit sem jelentenek számukra.⁹³ A ciklikus-poláris hallás viszont a felhangok kapcsolatain és a hangszínhalláson alapul. És mivel az ilyen hallástípusú emberek erősen érzik a felhangsor hangjainak rokonságát, fejlett a harmónia-érzékük.

Ellenben éppen ez okból kifolyólag előfordul, hogy az alaphangot összetévesztik a felhanggal. Az ő hallásuknak a fejlett homofónia felel meg a leginkább. A. Wellek elmélete meggyőződésem szerint rendkívül érdekes, de ha mindezt abszolút tényként kezelnénk, csak ilyen, vagy olyan hallású ember létezne a világon. Mint azt már az előbbiekben említettem, a hallás, a konszonancia-érzet, és végső soron a zenei érzék kialakulásában is döntő jelentősége lehet a társadalomnak, ill. a környezet szabályaihoz való alkalmazkodásnak: a szocializációnak.

⁹² Vitányi I., A zene lélektana, Bp., Gondolat, 1969, pp. 122-123.

⁹³ Vitányi I., A zene lélektana, Bp., Gondolat, 1969, p. 137.

3. 1. 2. A zenei struktúrák. A struktúrák és a valóság kapcsolata

„A zene olyan dolgokat fejez ki, amelyekre nincsenek szavak, de amelyeknek azért van jelentésük.”⁹⁴

T. S. Eliot

Vitányi Iván: A zene lélektana c. könyvében írja, hogy a zene jelentésének megfejtése érdekében először is a zenei struktúrákat kell megvizsgálnunk. (Lábjegyzet: 2.) A muzsika szerkezetét a következő elemek alkotják:

1. A zene térbelisége. A hangoknak térbeli kiterjedést tulajdonítunk, mint pl.: mély és magas. A kottairás szintén térbeli viszonylatokat alkalmaz.
 2. A zenei forma. Ez Kurth szerint nem más, mint „az energia legyőzése és megkötése a tér és idő (harmónia és ritmus) segítségével.
 3. A zene időbelisége. Minden zenében kétfajta idő ütközik össze: a külső és a belső. A zene valóságos és bennünk kifejtett tartalma és ritmusa.
 4. A zenei „nyelv” és a zenei „beszéd”. Vitányi „nyelv” alatt az alábbiakat érti: hangkészlet, melódiák, fordulatok, motívumok, harmóniák, ritmusok, amelyekből minden kor-, zenei ízlésének megfelelően-, szabadon válogat.
- „Beszéd” alatt pedig a következők értendők: szerkezet és összefüggésrendszer. Mivel az itt szereplő fogalmak való életünkben is összefonódnak, így teszik ezt a zenében is.⁹⁵
- A muzsika különlegessége abban rejlik meggyőződésem szerint, hogy szavakon túli ábrázolásra képes az említett struktúrák segítségével.

3. 1. 3. Észlelés és emlékezés. A zenétől az érzelmekhez.

A zene befogadása az észlelés és az emlékezés segítségével jöhet létre. Az észlelés mennyiségi és minőségi dimenziója egymásra dialektikus hatást gyakorolva működik. Az emlékezésnek központi szerepe van a zene megértésében.

A hallgató ugyanis nem kizárólag az adott művet hallja. Hallásélményéhez hozzáadódnak emlékei is. Számomra érdekes volt az a felvetés, miszerint: a virtuóz és az elmélyedő előadóművész ritkán lehet egyazon személy, mert az elmélyedő a mű egészére emlékezik, a virtuóz pedig csak az éppen következő részre. (Kovács Sándor gondolata.)⁹⁶

A zene érzéki és érzelmi hatást is képes kifejteni. Érzéki hatás alatt a dinamika, a szép hangszín, a konszonancia és diszszonancia, a díszítések észlelése stb. értendő. Az érzéki hatáshoz sok esetben érzelmi reakció társul. Az ember érzelmi állapota viszont folyamatosan változik,

⁹⁴ Vitányi I., A zene lélektana, Bp., Gondolat, 1969, pp. 143-148.

⁹⁵ Vitányi I., A zene lélektana, Bp., Gondolat, 1969, p. 151.

⁹⁶ Vitányi I., A zene lélektana, Bp., Gondolat, 1969, p. 169.

így az, hogy éppen milyen reakciót vált ki belőlünk a muzsika hallgatása, a hangulatunktól is függ.⁹⁷

3. 2. Színek és képek Wagner: Tannhäuser c. operája: Csarnok-áriájának bemutatása, elemzése alapján

3. 2. 1. Mit keresünk a zenében? A zene hangulatbefolyásoló szerepe. A zene által életre keltett képek

Amikor egy ember muzsikát hallgat, nem csupán a művet élvezi önmagában, hanem annak közvetítésével ráébredhet az élet valamilyen igazságára is. Azt azonban, hogy mit ért meg a hallgató attól is függ, milyen az ízlése, képességei, műveltsége és persze pillanatnyi hangulata. Végső soron azonban minden társadalmi réteg ugyanazt keresi a zenében: az egyensúlyt és a szépséget, (itt jegyzem meg, hogy a szépség is valamiféle egyensúly, meggyőződésem szerint), mindegy, hogy könnyű, vagy komolyzenét-a továbbiakban inkább klasszikusnak hívnám-, hallgat.⁹⁸

Ha egy ember valóban figyelemmel kíséri a zenét, akkor a füle uralkodik minden érzékszerve felett, így a zene hallgatása egyfajta „szabad asszociációs gyakorlattá válik”.⁹⁹

Gyulai Elemér mutatta ki vizsgálatában, hogyan befolyásolja asszociációinkat és hangulatunkat egy adott muzsika. A zeneművek, melyeket felhasznált, a következők voltak:

1. Izolda halála. Wagner: Trisztán és Izolda.
2. Beethoven C-dúr scherzója.(Op. 2., No.3.)
3. Debussy: Elsüllyedt katedrális.
4. Couperin: Szélmalmocskák.

Az első két mű meghallgattatásakor arra a felfedezésre jutott, hogy Izolda halálát azok, akik jó hangulatban érkeztek a vizsgálatra, lehangolónak találták. Beethoven scherzójától viszont „feléledtek”. Ugyanezen emberek a vizsgálat megismétlésének alkalmából teljesen máshogyan reagáltak a hallott zenerészletekre. Voltak például, akik Beethovent tartották lehangolónak. Más példával élve: ugyanakkor az embernek, akinek Couperin: Szélmalmocskák c. műve első alkalommal nem tetszett, ugyanezt a zenét másodszorra kimondottan élveztesnek találta. Lehetséges, hogy a kapott eredményekben játszott némi szerepet a zenei emlékezet, de ez nem bizonyítható. Számomra még érdekesebb volt az a felmérés, melyet a Debussy-darab meghallgattatása után végzett a kutató. Gyulai ezúttal az asszociációkat vizsgálta. A prelúd

⁹⁷ Vitányi I., A zene lélektana, Bp., Gondolat, 1969, p. 246.

⁹⁸ Vitányi I., A zene lélektana, Bp., Gondolat, 1969, p. 246.

⁹⁹ Vitányi I., A zene lélektana, Bp., Gondolat, 1969, pp. 266-272.

tartalmát nem tudták ugyan szóról-szóra elmondani a mérésben résztvevő személyek, de többségük megérezte, hogy vízről, templomról, kísérteties hangulatról lehet szó. Igaz persze, hogy az említett mű programzene. De a vizsgálat kimutatta, hogy más műfaj esetében is vannak szabad asszociációik az embereknek. Ez utóbbi esetben inkább színeket, formákat „láttak” a hallgatók. Akkor azonban, ha a vizsgált személy nem érez érzelmi közösséget a művel, ill. akkor, ha már ismeri, nem születnek ilyen asszociációk. A második esetben viszont előtérbe kerülnek a magasabb fokú érzelmi és értelmi reakciók, melyek által megszülethet a katarzis.¹⁰⁰

3. 2. 2. Színek és képek Wagner: Tannhäuser c. operája: Csarnok-áriájának bemutatása, elemzése alapján

Richard Wagner: Tannhäuser c. operájának megírásával sok gyönyörű, felejthetetlen dallammal ajándékozta meg az utókort. Ezeknek egyike kétségkívül Erzsébet áriája, mely mára felvette a Csarnok-ária címet. Dolgozatom befejezésének 3. 2. 1-es pontjában kifejtettem, milyen erős asszociációkat, érzéseket kelthet az emberekben a zene. A muzsikának gyógyító, hangulatabefolyásoló, szabad asszociációkra ösztönző, ill. ezeknek teret adó szerepe is van. Dolgozatom előbb említett pontjában Gyulai Elemér vizsgálatára támaszkodtam, aki külön-böző stílusú és műfajú zeneművek hallgattatása közben gyűjtötte össze tapasztalatait. Próbaóráim témájának én mindössze egy Wagner-részletet választottam. Több gondolat is vezérelt döntésemben. Először: úgy véltem, hogy egy rövid lélegzetű Wagner-darab bemutatása és megszerettetése eljuttathat diákokat oda, hogy később egy egész felvonást, azután egy egész Wagner-operát, végül a Ringet is végighallgassák. Mint azt már korábban dolgozatom: A Wagner-hősök, az izlandi sagák és a dicső magyar múlt-részében kifejtettem, ez rendkívül komoly célkitűzés. Nevezhető akár naivnak is. De meggyőződésem, hogy zenekedvelő-, és értő embereket nevelni, zenei ízlésüket formálni: kötelesség. A második ok, ami a témaválasztásra ösztönzött az volt, hogy az említett ária a repertoáromon van néhány éve.

Ez két szempontból segítheti a fent említett célkitűzést: 1. az élő előadás ereje, 2. diákjaim hozzám való kötődése miatt. A célcsoport, melyet kijelöltem, a 16-28 év közötti korosztály. A Wagner-részlet bemutatásával és elemzésével pedig a következő célokat szeretném elérni:

1. Az élő zene segítségével koncertlátogató közönség nevelése.
2. Wagner életének és munkásságának rövid bemutatásával a zenei műveltség, tájékozottság növelése.

¹⁰⁰ Vitányi I., A zene lélektana, Bp., Gondolat, 1969, pp. 266-272.

3. A zenemű tartalmának bemutatásával, ill. a Szent Erzsébet-legenda témához való kapcsolódásának bemutatásával az általános műveltség és mélyebb összefüggések meglátására való ösztönzés.

4. A Csarnok-ária Lotte Lehmann, Birgit Nilsson és Jessye Norman előadásában való meghallgatásával a különböző előadási stílusok és korszakok egymással való összehasonlítása.

5. A zene hallgatása közben ébredő szabad asszociációk-képek, esetleg színek-, születésének ösztönzése, elősegítése.

6. A zenemű többszöri meghallgatásával a zenei memória fejlesztése.

7. Az áriában található témák, motívumok megkülönböztetésére, felismertetésére való ösztönzés, nevelés.

A célcsoport tagjai zeneiskolások. A 12 fős csoport az Agócsy László Alapfokú Művészet-
oktatási Intézet magánének szakos diákjaiból áll. Kötelező tárgyaik között található a
zenetörténet és a zeneelmélet is. Ezt azért tartom fontosnak megjegyezni, mert Wagner
tanítása elképzelhetetlen Beethoven, Schumann, vagy éppen Weber ismerete, ill. legalább
alapfokú zeneelméleti készségek elsajátítása nélkül.
Álljon tehát itt egy rövid óravázlat.

3. 2. 3. Óravázlat

1. Bevezetés: az óra tartalmának rövid felvázolása.
2. A zene hallgatása előtt szabad asszociációkra való ösztönzés.
3. Bemutatás: Richard Wagner: Csarnok-áriájának bemutatása. Zongorán kísér: Almássy Margit. Az ária szövegének fordítását lásd: Fügelék: 3-as pont. Az ária magyar szövegét nem ismertetem még szóban, mert ezzel is az asszociációk kialakulását szeretném elősegíteni.
4. Az asszociációk meghallgatása, megbeszélése.
5. Zenehallgatás: az ária bemutatása felvételtől, Lotte Lehmann előadásában. Az óra ezen részének elkezdése előtt megkérem a diákokat az előadó stílusának megfigyelésére.
6. Visszacsatolás: régies előadási jegyek. Az ária felvétele 1916-ból való.
7. Az opera tartalmának rövid ismertetése. Az ária helye a cselekményben. Az újabb zenehallgatás megkezdése előtt megkérem a diákokat az énekes előadói stílusának megfigyelésére.
8. Zenehallgatás: az ária bemutatása felvételtől, Birgit Nilsson előadásában. A két korszak: az előző: 1916-os és a második: 1968-as előadási jegyeinek összevetése.
9. Rövid ismertető Wagner életéről. Források: Hevesy Iván, Wagner zenedrámái, Bp., Táltos Kiadó, 1924, Grove monográfiák: Wagner, John Deathridge-Carl Dahlhaus, Bp., Zeneműkiadó, 1988. Az újabb részlet előtt felhívom a diákok figyelmét az előadási jegyek közötti különbségekre.
10. Zenehallgatás: az ária bemutatása felvételtől, Jessye Norman előadásában. A hangfelvétel 1989-ben készült. A négy előadó összehasonlítása.
11. Az opera tartalmának kapcsolata a Szent Erzsébet-legendával.
12. A harmadik hangfelvétel újbóli bemutatása. Az áriában található témák bemutatása, különös tekintettel a „Boldogság” és „Diadal”-motívumokra. A Tannhäuser motívumainak listáját lásd: Függelék: 4.
13. A harmadik hangfelvétel ismételt bemutatása. Újabb szabad asszociációra való ösztönzés. A diákok gondolatainak meghallgatása után, az ária szövegének ismertetése. Az óra vége.

A hangfelvételek adatai: 1. Lotte Lehmann-Centurion Classics, 2003/ 3-as.

2. Birgit Nilsson-Tannhäuser, Wagner, Deutsche Grammophon GmbH, Hamburg, 1969/ 2. CD-1.

3. Jessye Norman-Richard Wagner, Scenes, International Trade Mark of EMI Records, 1989/ 3-as.

4. 1. Függelék

4. 1. 1. A kelta regék és mondák a folyószövegben nem szereplő csoportjainak részletes leírása a Germán, kelta regék és mondák c. munka alapján

1. Írországi történetek

Írország tündér lakói

1. A tündérek kincse
2. Aingusz álma
3. Lug története
4. Az írek megérkeznek mai hazájukba

Kuhulin

1. Kuhulin ifjúsága
2. A hős új nevet szerez
3. A barna bika elrablása

5. Kon király
6. Konlá tengeri útja
7. Az Igazmondás serlege

Derdiu története

Bán királyfi utazása
Máeldun csodálatos utazása
Finn és Ojszin

2. Walesi történetek: Puil és Rianon házassága Lud király

4. 1. 2. A germán regék és mondák a folyószövegben nem szereplő csoportjainak részletes leírása a Germán, kelta regék és mondák c. munka alapján

1. Régi északi történetek istenekről és hősökről

Gylfi király útnak indul

1. A király útnak indul
2. A világ keletkezése
3. Az ember teremtése
4. Hogyan keletkezett a szivárvány
5. A világfa
6. Az istenek
7. Az istenek állatai
8. A világ vége. Új világ keletkezik

Baldr álma

Történetek Thór istenről
1. A sánta bakkecske
2. Thór az óriásokhoz utazik
3. Az elveszett kalapács
4. Az üst elrablása
5. Thór isten és Hrungir
Loki ellopja az aranyalmát
Grotti-ének (A csodamalom)
Völund-ének
Egill története

Az erős Thorstein
A fajankó Glum
Vinland felfedezése

3. Honvédő hősök, harc az elnyomók ellen

Rötszakállú Frigyes császár
Tell Vilmos
A weinspergi asszonyok
Brügge polgármester a francia királynál
Godiva asszony

4. Varázslók, tündérek, óriások

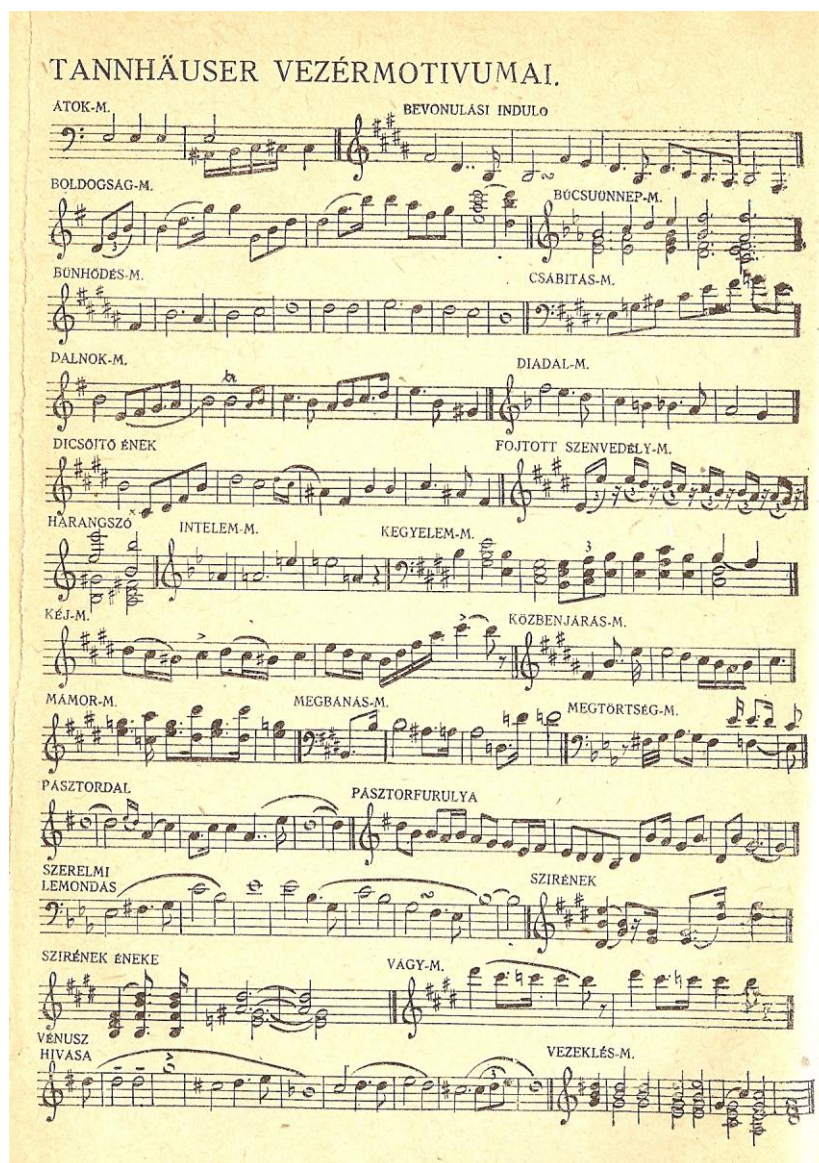
Roger Bacon
A hamelni patkányfogó
Faust doktor kalandja Lipcsében
A kölni székesegyház története
Holle asszony
A vad sereg
A Loreley tündére
A hajó törpéi
Miért nehéz Helgolandban halászni?

Az óriásasszony csónakja
A főkabőr
Hableányokról
Az óriásleány játékszere
A kölni törpék
A macskakirály

4. 1. 3. Richard Wagner: Tannhäuser: Csarnok-ária. Fordította: Varga Ildikó

Téged, kedves csarnok, újra köszöntlek..
Boldogan üdvözöllek, szeretett tér..
Itt, benned született az Ő dala, mely felébresztett a sötét álomból.
Most, hogy Ő eltávozott belőled, oly kihaltnak, oly elhagyatottnak tűnsz!
Tőlem eltávozott a béke, az öröm pedig elköltözött belőled.
De ahogyan most keblemben az érzés egyre nő, úgy tűnsz Te is egyre büszkébbnek, egyre
magasztosabbnak, s ami téged és engem új erőre kelt az, hogy Ő nem késhet soká!
Légy üdvözölve! Légy üdvözölve!
Te kedves csarnok!
Légy üdvözölve! Légy üdvözölve! Te kedves csarnok! Légy üdvözölve!

4. 1. 4. A Tannhäuser témái:

Forrás: Hevesy Iván, Wagner zenedrámái, Bp., Táltos Kiadó, 1924, p. 143.

5. Az illusztrációk jegyzéke

1. Karlsfeldi Schnorr Gyula rajza. Pest, Ráth Mór, 1868-2. oldalon.
2. A rúnafeliratok. Tárgyalás, A Niebelungok eredete, 2. 1. 2. pont, vikinguvmuvszet.extra.hu/A%20%Fangfeliratok.doc.
3. A 24 jelből álló „futhark”. Tárgyalás, A Niebelungok eredete, 2. 1. 2. pont, Runa.lap.hu.
4. A Magyar Adorján-féle ABC. Tárgyalás, A Niebelungok eredete, 2. 1. 3. pont, <http://crowland.uw.hu/images/rovasiras/abc.html>.
5. A hunok jelrendszere és a székely-magyar jelrendszer. Tárgyalás, A Niebelungok eredete, 2. 1. 3. pont, http://www.tar.hu/vargageza/a_hunok_nyelve.htm.

6. Bibliográfia, diszkográfia

MAGYAR NYELVŰ FORRÁSOK WAGNER-TÉMAKÖRBE

Könyvek, tanulmányok, esszék

Richard Wagner tollából:

- Wagner, R., A barna könyv, Bp., Gondolat, 1980.
Wagner, R., A Niebelung gyűrűje, Bp., Szenci Molnár Társaság, 1998.
Wagner, R., A Niebelung gyűrűje, Bp., Wagner-Ring Alapítvány, 2003.
Wagner, R., Egy német muzsikusz Párizsban, Bp., Kávé Kiadó, 2001.
Wagner, R., Művészet és forradalom, Bp., Révai, 1914, Seneca Kiadó, 1995.
Wagner, R., Opera és dráma, Bp., Zeneműkiadó, 1983.

Más szerzők tollából:

- Adorno, Theodor W., Wagner, Bp., Európa, 1985.
Balassa-Gál: Operák könyve, Bp., Zeneműkiadó, 1952.
Bauer, Hans-Joachim, A Wagner család: egy színházi dinasztia hatalma és titka, Bp., Gabo, cop., 2003.
Burkhardt, Max, Wagner zenedrámái, Bp., Kultúra, 1925.
Erdősi-Imre Mária, Wotan és népe, Bp., 1983.
Eősze László, Richard Wagner életének krónikája, 3. bőv., jav. Kiad., Bp., Zeneműkiadó, 1983.
Grove monográfiák: Wagner, John Deathridge-Carl Dahlhaus, Bp., Zeneműkiadó, 1988.
Hamann, Brigitte, Winifred Wagner, avagy Hitler és Bayreuth, Bp., Európa, 2005.
Hevesy Iván, Wagner zenedrámái, Bp., Táltos Kiadó, 1924.
Kassák Lajos, Éposz Wagner maszkjában, Bp., 1915.
Keszi Imre, A végtelen dallam, Wagner életregénye, Bp., Zeneműkiadó, 1978.
Kroó György, Utószó in Balázs Béla- Bartók Béla, A Kékszakállú herceg vára, Zeneműkiadó, Bp.1979, pp. 53.-55.
Kroó György, Richard Wagner I. II., Bp., Gondolat, 1968.
Köhler, Joachim, Friedrich Nietzsche és Cosima Wagner. Az alávetettség Iskolája, Bp., Holnap Kiadó, 2005.
Lacoue-Labathe, Wagner-olvasatok, Debrecen, Latin Betűk, 1997.
Nietzsche, Friedrich, Wagner esete, Bp., Holnap Kiadó, 2001.
Nietzsche, Friedrich, Bálványok alkonya, Nietzsche kontra Wagner, Bp., Holnap Kiadó, 2004.
Rappl, Erich, Wagner operakalauz, Bp., Zeneműkiadó, 1976.
Richard Wagner, A Niebelung gyűrűje, ford.: Blum Tamás, Bp., Szenci Molnár Társaság, 1998.
Térey János, A Niebelung-lakópark, Fantázia Richard Wagner nyomán, Bp., Magvető, 2004.
Till Géza, Opera, Bp., Zeneműkiadó, 1985.
Mann, Thomas, Wagner és korunk, Bp., Zeneműkiadó, 1965.
Mann, Thomas, Richard Wagner szenvedése és nagysága, Bp. Európa, 1983.
Vámosi Nagy István, Merlin, a bárd és Wagner, a zeneköltő (A Grál- legenda útja az évszázadok kultúrájában), Bp., Vámosi Nagy I., 1984.

Wagner, Cosima, Napló, Bp., Gondolat, 1983
IDEGEN NYELVŰ FORRÁSOK WAGNER-TÉMAKÖRBEN
Könyvek, tanulmányok, esszék

- Barzun, Jacques, Darwin, Marx, Wagner: critique of a heritage, Garden City, Doubleday, 1958.
- Der junge Wagner: Dichtungen, Aufsätze, Entwürfe 1832-1849, Berlin, Leipzig, Schuster, Loeffler, 1910.
- Eősze László, Wenn Wagner ein Tagebuch geführt hätte, Bp., Corvina, 1983, Cop. 1969
- Richard Wagner an Mathilde und Otto Wesendonk: Tagebuchblätter und Briefe, Leipzig, 1927.
- Richard Wagner in Selbstzeugnissen und Bilddokumenten, Reinbek bei Hamburg, Rowohlt Taschenbuch Verlag GmbH, 1976.
- Richard Wagner und seine Zeit, Laaber-Verlag, 2003.
- Sokoloff, Alice Hunt, Cosima Wagner: Aussergewöhnliche Tochter von Franz Liszt, München, Paul List Verlag, 1973.
- The new Grove dictionary of music and musicians, London, Macmillan Publishers, Grove 2001.
- Wagner in retrospect: A centennial reappraisal, Amsterdam, Rodopi, 1987.

MAGYAR ÉS IDEGEN-NYELVŰ FORRÁSOK IZLAND-, a SAGÁK-, és MAGYARORSZÁG-TÉMAKÖRBEN. ZENEPSZICHOLOGIAI MUNKÁK
Könyvek, tanulmányok, esszék

- A Nibelung-ének, ó-német hősköltemény (ford.: Szász Károly), Pest, Ráth Mór, 1868.
- Angol-magyar szótár, Bp., Akadémiai Kiadó, 1995.
- Bél Mátyás, Attila, Pozsony, Haer.Royanianos, 1745.
- Csízio, avagy neves személyek, jeles ünnepek és különös szavak magyarázata az esztendő minden napjára, Írta és összeállította: Kozák Péter, Bp., Enciklopédia Kiadó, 2006.
- Dr. Otto Jiriczek, „Die Deutsche Heldensage”, Berlin u. Leipzig, Sammlung Göschen. G. J. Göschensche Verlag, 1913.
- Eckhardt Sándor: Attila és hunjai (szerk.: Németh Gyula), Bp., Akadémiai Kiadó, 1986.
- Ensk-íslensk, íslensk–ensk orðabók (English-Icelandic, Icelandic-English Dictionary), Reykjavik, Izland, Orðabókaútgáfan, 1996.
- Germán, kelta regék és mondák (Feldolgozta: Dömötör Tekla), Bp., Móra Ferenc Könyvkiadó, 1995, 2001.
- Helmholtz, H., Die Lehre von den Tonempfindungen, als physiologische Grundlage für die Theorie der Musik, Braunschweig, 1877.
- Kereszténység a Gleccser aljában (Halldór Laxness regénye, ford.: Schütz J. István), Bp., 2004.
- Lipps, T., Grundlegung der Asthetik, Hamburg, Leipzig, 1903.
- Njál's Saga (Translated with an introduction by Magnus Magnusson and Hermann Pálson) London, Penguin Books, 1960.
- Németh Gyula, Attila és hunjai, Bp., Magyar Szemle Társaság, 1940.
- Bp., Akadémiai Kiadó, 1986.
- Német-magyar kézisztár, Bp., Akadémiai Kiadó, 2004.
- Magnus Magnusson, Iceland Saga, London, The Bodley Head, 1987.
- Óészaki mitológikus és hősi énekek (fordította: Tandori Dezső), Bp., Európa Könyvkiadó, 1985.

Vitányi Iván, A zene lélektana, Bp., Gondolat, 1969
ELEKTRONIKUS FORRÁSOK IZLAND-, és a SAGÁK-TÉMAKÖRBEN
Idegen nyelven

Saga-Book, htm angol
Sagas and Norse Literature Bibliography, sunnyway.com/runes/sagabooks.html.
Sverris saga and early saga-style, www.dur.ac.uk/medieval/www/sagaconf/thorleifur.htm.
Iceland-saga-angol
Icelandic Sagas, phwibbles.com/sagas.
Iceland Sagas, www.mnh.si.edu/vikings/voyage/subset/iceland/sagas.html.
Vikings& their Gods-Icelandic Literature,
www.angelfirc.com/realms/shades/vikings/icellit.htm.
Poetic EDDA, www.sunnyway.com/runes/poetic_edda.html.
Részletek: The Slaying of the Niflungs.
The words of Fafnir.
The Short Lay of Sigurd.
The Old Lay of Sigurd.
Saga, cyberspacei.com/jesusi/inlight/art/lit4_5htm.
Sverris saga and early saga-style, www.dur.ac.uk/medieval/www/sagaconf/thorleifur.htm.
Egil's Saga Index, Egil's Saga Index, www.sacred-texts.com/neu/egil/index.htm- htm-angol.
The Volsung Saga Index, www.sacred-texts.com/neu/vlsng/index.htm-angol.
Laxdaela saga, www.snerpa.is/net/isl/laxdal.htm-izlandi.
Brennu-Njáls saga, www.snerpa.is/net/isl/njala.htm-izlandi.
A Norse Saga, Saga of King Harald and of earl Hakon son of Szigurd, (megtalálási hely:
norvegia- saga)- angol, oaks.nvg.org/hk5.html.

ELEKTRONIKUS FORRÁSOK IZLAND-, MAGYARORSZÁG-, és a
SAGÁK-TÉMAKÖRBEN
Magyar nyelven

EDDA, Óészaki mitológia és hősi énekek
<http://mek.oszk.hu/00300/00377>.
Részletek: Fáfnirőlő Szigurd (18.)
Töredékes Szigurd ének (20.)
Szigurd ének (22.)
Bünhild Hél- útja (23.)
A Niflungok pusztulása (24.)
http://ezoterikustanacsok.shp.hu/hpc/web.php?a=ezoterikustanacsok&o=rSec_mjJBO.
Marton Veronika: Nibelung-ének, www.kincseslada.hu/magyarsag/content.php?article.
(A szerves műveltség címszó alatt) ill.: <http://www.magtudin.org/Marton%20Nibelung.htm>.
Nibelung-ének
Vágó Pál, Mítosz és sors, yamaguchi.netfirms.com/vago/msors5htm.
Magyar Adorján: A Niebelung-ének magyar eredete, in A Pilis-rejtély, Kúr Géza tanulmánya,
<http://apilis.fw.hu/egyeb/uj/magyar.html>.
A Niebelung-ének ismeretlen töredékeire bukkantak, in Transindex-színes
<http://szines.transindex.ro/?hir=1932>.

A székely- magyar rovásírás ÁBÉCÉJE in <http://crowland.uw.hu/images/rovasiras/abc.html>.
Rúna.lap.hu
Varga Géza: A hunok nyelve in http://www.tar.hu/vargageza/a_hunok_nyelve.htm.
Vikingkalandozások (Norvégia hiv. honlapja Magyarországon),
www.norvegia.hu/history/expolorers/expedition, (megtalálási hely: norvegia-saga)

DISZKOGRAFIA

Lotte Lehmann, Válogatás lemez, Centurion Classics, 2003/ 3-as.
Birgit Nilsson, Tannhäuser, Wagner, Deutsche Grammophon GmbH, Hamburg, 1969/ 2. CD-
3.
Jessye Norman, Richard Wagner, Scenes, International Trade Mark of EMI Records, 1989/ 3-
as.